

АНАЛІТИК
АУДИТОРСЬКА ФІРМА

ЕКОНОМІКА ФІНАНСИ ПРАВО

ЩОМІСЯЧНИЙ ІНФОРМАЦІЙНО-АНАЛІТИЧНИЙ ЖУРНАЛ

№ 2/1'2017

(видається з 1994 року)

ISSN 2409-1944

Журнал включено до переліку наукових фахових видань України, в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата з економічних і юридичних наук

Наказ Міністерства освіти і науки України від 21 грудня 2015 р. №1328 (економічні науки), Наказ Міністерства освіти і науки України від 11 липня 2016 р. № 820 (юридичні науки). Реєстраційне свідоцтво серії КВ № 21620-11520ПР від 12 жовтня 2015 р.

Засновники:

Аудиторська фірма "Аналітик" спільно з Академією муніципального управління та Національною академією внутрішніх справ України

Статті обов'язково проходять

відбір, внутрішнє і зовнішнє рецензування

Рекомендовано до друку та до поширення через мережу Інтернет Вченою радою Національної академії внутрішніх справ України (Протокол №3 від 16 лютого 2017 року) та Вченою Радою Академії Муніципального Управління (Протокол №4 від 14 лютого 2017 року). Повний або частковий передрук матеріалів журналу

допускається лише за згодою редакції. Відповідальність за добір і викладення фактів несуть автори. За зміст та достовірність реклами несе відповідальність рекламодавець.

Підписано до друку 17.02.2017

Формат 60/84/8

Наклад – 250 прим.

Адреса редакції: 01001, м. Київ, вул. Хрещатик, 44

Телефони: (050) 735-43-41, (096) 221-88-61

Факс: (044) 278-05-88

Е-mail: efp.redaktor@gmail.com

Сайт: www.efp.in.ua

Суб'єкт видавничої
справи

© "Аналітик", 2017
© "Економіка. Фінанси. Право",
2017

Типографія: ТОВ "Міжнародний бізнес
центр"

Керівник редакційної колегії з економічних наук:

Дацій Олександр Іванович, д.е.н., професор, в.о. ректора Академії муніципального управління, Заслужений працівник освіти України

Заступник керівника редакційної колегії з економічних наук:

Бутинець Тетяна Анатоліївна, д.е.н., професор, професор кафедри економіко-правових дисциплін Національної академії внутрішніх справ

Члени редакційної колегії з економічних наук:

Невелєв Олександр Михайлович, д.е.н., доцент, завідувач кафедри менеджменту зовнішньоекономічної діяльності та адміністративного менеджменту Академії муніципального управління

Вініченко Ігор Іванович, д.е.н., професор, завідувач кафедри економічної теорії та економіки сільського господарства Дніпропетровського державного аграрно-економічного університету

Іванюта Василь Фалімонович, д.е.н., доцент, професор кафедри бізнес-адміністрування та зовнішньоекономічної діяльності Полтавського університету економіки і торгівлі

Клименюк Микола Миколайович, д.е.н., професор, завідувач кафедри менеджменту Академії муніципального управління

Кондрашихін Андрій Борисович, д.е.н., доцент, завідувач кафедри державних та місцевих фінансів Академії муніципального управління

Корецька Світлана Олександрівна, д.е.н., доцент

Манцевич Юрій Миколайович, д.е.н., доцент, завідувач секретаріату Комітету Верховної Ради України з питань будівництва, містобудування і житлово-комунального господарства

Потишняк Олена Миколаївна, д.е.н., доцент, професор кафедри організації виробництва, бізнесу та менеджменту Харківського національного технічного університету сільського господарства імені Петра Василенка

Прушківський Володимир Геннадійович, д.е.н., професор, перший проректор Запорізького національного технічного університету

Сук Петро Леонідович, д.е.н., доцент, професор кафедри бухгалтерського обліку і аудиту Національного університету біоресурсів і природо-користування України

Ткаченко Сергій Анатолійович, к.е.н., доцент, виконуючий обов'язки ректора Вищого навчального закладу «Міжнародний технологічний університет «Миколаївська політехніка»

Царенко Оксана В'ячеславівна, д.е.н., доцент, завідувач кафедри обліку і аудиту Академії муніципального управління

Керівник редакційної колегії з правових наук:

Константинов Сергій Федорович, д.ю.н., професор, завідувач кафедри адміністративної діяльності НАВС

Шеф-редактор:

Головач Володимир Володимирович, к.ю.н., голова правління Аудиторської фірми "Аналітик", Заслужений юрист України

Випусковий редактор:

Куцяк Олександр Анатолійович

Заступник редакційної колегії з правових наук:

Лоцихін Олександр Миколайович, д.ю.н., професор, декан юридичного факультету Академії муніципального управління, Заслужений економіст України

Члени редакційної колегії з правових наук:

Баймуратов Михайло Олександрович, д.ю.н., професор, завідувач кафедри конституційного, адміністративного та міжнародного права Маріупольського державного університету, заслужений діяч науки і техніки України

Бичкова Світлана Сергіївна, д.ю.н., професор, заступник начальника кафедри цивільного права і процесу Національної академії внутрішніх справ

Василинчук Віктор Іванович, д.ю.н., професор, професор кафедри спеціальної техніки та оперативно-розшукового документування Національної академії внутрішніх справ, заслужений юрист України

Глушков Валерій Олександрович, д.ю.н., професор, завідувач спеціальною кафедрою № 1 Національної академії Служби безпеки України, заслужений юрист України

Джу́жа Олександр Миколайович, д.ю.н., професор, головний науковий співробітник відділу організації науково-дослідної роботи Національної академії внутрішніх справ, заслужений юрист України

Кампо Володимир Михайлович, к.ю.н., доцент, громадський діяч, заслужений юрист України

Клименко Олена Вікторівна, к.ю.н., доцент, доцент кафедри теорії, історії держави і права та конституційного права Академії муніципального управління

Кононенко Леонід Минович, к.ю.н., професор, професор кафедри муніципального, цивільного та адміністративного права Академії муніципального управління

Копан Олексій Володимирович, д.ю.н., професор, провідний науковий співробітник наукової лабораторії з проблем досудового розслідування навчально-наукового інституту № 1

Литвин Олександр Петрович, к.ю.н., професор, професор кафедри публічно-правових дисциплін Університету сучасних знань

Луць Володимир Васильович, д.ю.н., професор, завідувач відділу проблем приватного права Науково-дослідного інституту приватного права і підприємництва імені академіка Ф.Г. Бурчака НАПрН України, заслужений діяч науки і техніки України

Озерський Ігор Володимирович, д.ю.н., доцент, професор кафедри кримінального права та правосуддя Запорізького національного університету, академік міжнародної кадрової академії, відмінник освіти України, радник юстиції

Приходько Христина Вікторівна, к.ю.н., професор, доцент кафедри муніципального, цивільного та адміністративного права Академії муніципального управління

Фрицький Юрій Олегович, д.ю.н., професор, професор кафедри теорії, історії держави і права та конституційного права Академії муніципального управління

ЗМІСТ

С.А. ТКАЧЕНКО. Кардинальне підвищення якості розвитку підсистеми діагностики на підприємствах та в об'єднаннях країни	4
О.А. ЙОСИПЕНКО. Аналіз ринку прямих іноземних інвестицій та портфельних інвестицій в Україні	7
Л.К. ЖДАНКІНА. Класифікація видів припинення цивільного зобов'язання зарахуванням зустрічних однорідних вимог	15
М.І. ЧИЧЕРСЬКА. Служба судових розпорядників в умовах провадження судової реформи	19
І.О. ЕНГЕЛЬС. Роль енергозберігаючих технологій у забезпеченні розвитку підприємства	25
В.А. ФУРСОВА. Механізм кредитування: теоретический аспект	29
О.М. КОВАЛЕНКО. Організаційно-економічні аспекти забезпечення конкурентоспроможності регіону	33
А.С. МЕЛЬНІЧЕНКО. Комп'ютерна інформація як предмет злочинного посягання	39
Ю.І. СТРІЛЬЧУК. Вплив банківського кредитування населення на економіку	45

ТКАЧЕНКО

Сергій Анатолійович
nukoblikaudit@inbox.ru

УДК 338.242.2:[65.012.122:338.43]

к.е.н., доцент кафедри обліку і аудиту, в.о. ректора Вищого навчального закладу «Міжнародний технологічний університет «Миколаївська політехніка»

КАРДИНАЛЬНЕ ПІДВИЩЕННЯ ЯКОСТІ РОЗВИТКУ ПІДСИСТЕМИ ДІАГНОСТИКИ НА ПІДПРИЄМСТВАХ ТА В ОБ'ЄДНАННЯХ КРАЇНИ**CARDINAL IMPROVING THE QUALITY OF DIAGNOSTICS OF DEVELOPMENT IN ENTERPRISES AND ASSOCIATIONS IN COUNTRY**

У статті визначені умови створення й розвитку у складі кожної системи стратегічного управління діяльністю підприємств і виробничих об'єднань самостійної функціональної підсистеми інтегрованої економічної діагностики. Доведено, реалізація наведених пропозицій на практиці допоможе керівникам усіх рівнів управління на підприємствах й у виробничих об'єднаннях отримувати системним порядком економіко-аналітичну інформацію, необхідну для комплексної та об'єктивної оцінки стану виробництва, визначати періоди невтручання в режими роботи, виявляти наявні внутрішньовиробничі резерви й забезпечувати процес прогнозування на досить тривалу перспективу. Обґрунтовано, усе це буде сприяти подальшому підвищенню економічної ефективності процесу виробництва і покращенню якісних характеристик й параметрів роботи.

В статье определены условия создания и развития в составе каждой системы стратегического управления деятельностью предприятий и производственных объединений самостоятельной функциональной подсистемы интегрированной экономической диагностики. Доказано, реализация указанных предложений на практике поможет руководителям всех уровней управления на предприятиях и в производственных объединениях получать системным порядком экономико-аналитическую информацию, необходимую для комплексной и объективной оценки состояния производства, определять периоды невмешательства в режимы работы, выявлять имеющиеся внутрипроизводственные резервы и обеспечивать процесс прогнозирования на достаточно длительную перспективу. Обосновано, всё это будет способствовать дальнейшему повышению эффективности производства и улучшению качественных характеристик работы, другое.

The article defines the conditions for the creation and development of a part of each of the system of strategic management activities of enterprises and industrial associations of independent functional subsystems integrated economic diagnostics. It is proved, the implementation of these suggestions into practice will help managers at all levels of management in companies and industrial associations to get the system order of economic and analytical information needed for a comprehensive and objective assessment of the state of production, to determine the interference periods in operating modes, identify the available internal reserves and provide the forecasting process a sufficiently long-term perspective. It is proved, all this will help to further enhance efficiency and improve the quality characteristics of technical and a operation parameters.

Ключові слова: діагностика, організація, підприємство і удосконалення

Ключевые слова: диагностика, предприятие, улучшение, формирование

Keywords: diagnostics, an association, company, improvement and formation

ВСТУП

Сучасний розвиток економіки України характеризується незначними темпами інноваційного розвитку, невеликими масштабами виробництва й збуту, застійними процесами у зміні їх структури та нескладними міжгосподарськими зв'язками. У цих умовах підвищення ефективності виробничо-господарської діяльності вимагає покращення системи управління національною економікою країни у всіх без виключення її ланках. Один із шляхів удосконалення управління – створення ефективних функціонально розвинутих систем стратегічного управління і машин електронних цифрових. За

останні роки промисловістю країни накопичено значний практичний досвід й науковий потенціал із подальшого удосконалення функцій системи управління, зокрема, таких, як планування, облік та регулювання [1-10] тощо. Однак, підвищення економічної ефективності функціонування створюваних функціонально розвинутих систем стратегічного управління потребує забезпечення повного замкнення функціонального контуру управління і розвиток не окремих, а усіх без виключення управлінських функцій й таке ін.

МЕТА РОБОТИ полягає у визначенні умов створення та розвитку у складі кожної системи

стратегічного управління діяльністю підприємств і виробничих об'єднань самостійної функціональної функції інтегрованої економічної діагностики, ін.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Теоретико-методологічною основою даної наукової статті виступає діалектичний метод та основні положення діагностики, системи управління. У процесі проведеного дослідження знаходили використання наступні наукові методи: *абстрактно-логічний* (для теоретичного узагальнення і формулювання висновків); *монографічний* (при дослідженні теоретичних та практичних методик діагностики і системи управління); *порівняльний* (при комплексному аналізі та оцінці стану діагностики і системи управління) та ін.

РЕЗУЛЬТАТИ

Важливою підсистемою в функціонально розвинутих системах стратегічного управління діяльністю підприємств і виробничих об'єднань, на яку потрібно звернути особливу увагу розробникам систем управління та працівникам промисловості, виступає підсистема інтегрованої економічної діагностики. Завдання функції економічної діагностики у порівнянні із плановими і обліковими мають більш високу економічну ефективність. Так, дослідження, проведені у агропромисловому секторі, показали, що впровадження в межах функціонально розвинутих систем стратегічного управління діяльністю підприємств й виробничих об'єднань першочергових завдань підсистеми економічної діагностики тільки на 13 (тринадцяти) суб'єктах сфери надає підсумковий річний економічний ефект, який приблизно дорівнює 1,9 млн. грн. Цей факт можливо пояснити тим, що по-перше, діагностика у повсякденній роботі підприємств виступає як основний засіб забезпечення господарського розвитку та виявлення виробничих резервів і, по-друге, займаючи в системі управління проміжне положення між планово-обліковою інформацією та прийняттям управлінських рішень, функція діагностики виступає базою для прийняття рішень, їх логічною основою. Від комплексності, якості й своєчасності діагностики залежить і оптимальність рішень, які приймаються, та ефективність системи управління.

Тим не менш в агропромисловому комплексі у функціонально розвинутих системах стратегічного управління економічна діагностика ще не зайняла відповідного місця: у більшості функціонально розвинутих систем стратегічного управління підприємств агропродовольчої сфери питома вага локально впроваджуваних завдань економічної діагностики досить незначна, як правило, приблизно 3-8 % від загальної кількості функціональних завдань. Таке положення склалося внаслідок декількох причин: доволі широко розповсюджені думки серед деяких розробників систем управління про те, що економічна діагностика у функціонально розвинутих системах стратегічного управління діяльністю підприємств й виробничих об'єднань не відіграє самостійної ролі і може розглядатися виключно як компонент інших функціональних підсистем (цей факт, зокрема, знайшов вираження у ряді методичних

матеріалів, де функція діагностики розглянута досить поверхнево); повної відсутності вивчення питань організації економічної діагностики із застосуванням машин електронних цифрових в міжгалузевих та галузевих інструктивно-методичних й теоретико-методологічних матеріалах із підсистеми діагностики; слабого розроблення і недостатнього висвітлення у спеціальній науковій літературі теоретичних та методологічних аспектів проблеми організації підсистеми економічної діагностики у функціонально розвинутих системах стратегічного управління діяльністю підприємств і виробничих об'єднань й провідного практичного досвіду, інше.

Попередня практика розвитку функціонально розвинутих систем стратегічного управління діяльністю підприємств та виробничих об'єднань переконливо довела неефективність локального підходу до формування і впровадження функції економічної діагностики – вирішення часткових економіко-аналітичних завдань, які розосереджені за багатьма функціональними підсистемами. Докорінне покращення організації діагностики на підприємствах та в об'єднаннях можливе лише тільки за умов створення і розвитку у складі кожної функціонально розвинутої системи стратегічного управління діяльністю підприємств та виробничих об'єднань самостійної функціональної підсистеми інтегрованої економічної діагностики. Саме розгляду означеної проблематики і повинні присвятити свої подальші наукові дослідження провідні вчені-економісти. В основу її розроблення повинні бути покладені матеріали багаторічного практичного досвіду й досліджень в області формування та впровадження діагностики на ряді підприємств агропромислової сфери. Необхідно також використовувати і сучасний передовий досвід інших галузей промисловості в цієї області та ін.

В розробках потрібно розглянути сутність діагностики як однієї із основних функцій системи управління й визначити принципи особливості інтегрованої економічної діагностики. Виходячи із методології системного підходу обґрунтувати концепцію створення у складі функціонально розвинутих системах стратегічного управління діяльністю підприємств і виробничих об'єднань самостійної функціональної підсистеми інтегрованої економічної діагностики, навести модель такої підсистеми, надати характеристику окремих блоків та комплексів економіко-аналітичних задач. У взаємозв'язку із функціональною підсистемою економічної діагностики розглянути елементи методу, що її забезпечують (методологічний, методичний, інформаційний, економетричний, технічний й організаційний). Серед них виділити провідний – методологічне забезпечення, створення якого повинне здійснюватися випереджаючими темпами по відношенню із розробленням інших видів забезпечення підсистеми управління. При визначенні основних принципів проектування і впровадження підсистеми управління початковою передумовою повинен бути розгляд її як органічної складової частини функціонально розвинутих системах стратегічного управління діяльністю підприємств й

виробничих об'єднань у цілому, таке ін.

У науковому дослідженні необхідно враховувати сучасні умови виробничо-господарської діяльності промислових підприємств та об'єднань, що дозволить озброїти розробників функціонально розвинутих систем стратегічного управління діяльністю підприємств і виробничих об'єднань й безпосередньо робітників промисловості знаннями, необхідними для забезпечення формування та впровадження функції економічної діагностики.

ВИСНОВКИ

Реалізація наведених пропозицій на практиці допоможе керівникам усіх рівнів управління на підприємствах і у виробничих об'єднаннях отримувати системним порядком економіко-аналітичну інформацію, необхідну для комплексної й об'єктивної оцінки стану виробництва, визначати періоди невтручання в режими роботи, виявляти наявні внутрішньовиробничі резерви та забезпечувати процес прогнозування на досить тривалу перспективу. Усе це буде сприяти подальшому підвищенню економічної ефективності виробництва і покращенню якісних характеристик й параметрів роботи тощо.

Список використаних джерел

1. Анохина, М.Е. Государственное управление аграрным сектором региона [Текст] / М.Е. Анохина, С.П. Прудников. - Москва: Московская акад. экономики и права, 2008. - 163 с.: ил., табл.; 21 см.; ISBN 5-901770-02-1.
2. Афанасенко, И.Д. Логистика снабжения [Текст] / И.Д. Афанасенко, В.В. Борисова. - Москва [и другие]: Питер, 2010. - 336 с.: ил., портр.; 21 см.
3. Ирзаев, Г.Х. Экспертные методы управления технологичностью промышленных изделий [Текст]: [монография] / Гамид Хайбулаевич. Ирзаев. - Москва: Инфра-Инженерия, 2010.-191с.: ил., табл.; ISBN 978-5-9729-0027-5.
4. Миронов, Д.В. Управление крупными компаниями [Текст] / Д.В. Миронов. - Москва: Лаборатория Книги, 2010. - 2, 86, 3, [1] стр.: ил., таблиц.
5. Наумова, Н.А. Концептуальные основы управленческого учёта в вузе: монография/ Н.А. Наумова.-Новосибирск: НГТУ, 2011.-242с.: ил., табл.; 22см.
6. Неретин, М.С. Административный контроль и надзор в банковской системе [Текст] / М.С. Неретин. - Москва: Лаборатория Книги, 2011. - 193 с.
7. Портных, В.В. Стратегия бизнеса [Электронный ресурс] / Вадим Васильевич Портных. - Москва: Дашков и К°, 2013. - 273, [1]с.: ил., таблиц.
8. Свирина, А.А. Эффективное управление предприятием: сбалансированный подход: монография / А.А. Свирина. - Москва: Креативная экономика, 2009. - 206, [1] с.: ил., таблиц.; 21 см.; ISBN 978-5-91292-015-8.
9. Фалько, С. Г. Контроллинг для руководителей и специалистов / С. Г. Фалько. - Москва: Финансы и статистика, 2008. - 270 с.: ил., таблиц.; 21 см.
10. Язов, М.М. Совершенствование документирования управленческой деятельности [Текст] / М.М. Язов. - М.: Лабор. Книги, 2011. - 72 с.: ил., табл.

ЙОСИПЕНКО

Олександр Анатолійович
aleks.yosypenko@gmail.com

УДК 330.3

АНАЛІЗ РИНКУ ПРЯМИХ ІНОЗЕМНИХ ІНВЕСТИЦІЙ ТА
ПОРТФЕЛЬНИХ ІНВЕСТИЦІЙ В УКРАЇНІMARKET ANALYSIS OF FOREIGN DIRECT INVESTMENT AND
PORTFOLIO INVESTMENT IN UKRAINEаспірант, Київський національний
економічний університет імені
В. Гетьмана

У статті досліджено питання ролі та впливу прямих іноземних інвестицій і портфельних інвестицій на темпи економічного зростання країни. На основі відповідних даних Державної служби статистики України, Національного банку України, Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку України здійснено аналіз

ринку прямих іноземних інвестицій та портфельних інвестицій в Україні. Проаналізовано стан вітчизняної ринкової інвестиційної інфраструктури, зокрема визначено коло країн-донорів інвестиційного капіталу в Україну та країн-реципієнтів отримувачів вітчизняного капіталу; з'ясовано її сильні та слабкі сторони, а також виділено головні переваги та недоліки. На основі отриманих результатів сформовано ряд рекомендацій щодо активізації іноземного інвестування для реалізації головних стратегічних завдань соціально-економічного розвитку України.

В статье исследованы вопросы роли и влияния прямых иностранных инвестиций и портфельных инвестиций на темпы экономического роста страны. На основе соответствующих данных Государственной службы статистики Украины, Национального банка Украины, Национальной комиссии по ценным бумагам и фондовому рынку Украины осуществлен анализ рынка прямых иностранных инвестиций и портфельных инвестиций в Украину. Проанализировано состояние отечественной рыночной инвестиционной инфраструктуры, в частности определен круг стран-доноров инвестиционного капитала в Украине и стран-реципиентов получателей отечественного капитала; выделены ее сильные и слабые стороны, а также основные преимущества и недостатки. На основе полученных результатов сформирован ряд рекомендаций по активизации иностранного инвестирования для реализации главных стратегических задач социально-экономического развития Украины.

The article investigates the questions of the role and influence of foreign direct investments and portfolio investments upon the country's economic growth. On the basis of the relevant data of the State Statistics Service of Ukraine, the National Bank of Ukraine, the National Securities Commission and Stock Market of Ukraine an analysis of the market of foreign direct investment and portfolio investments in Ukraine is carried out. It analyses the state of domestic market investment infrastructure, in particular the circle of investment capital donors in Ukraine and countries recipient's and sender's of domestic capital; besides it highlights its strengths and weaknesses, as well as the advantages and disadvantages. Based on the results a number of recommendations for enhancing foreign investment for the realization of the main strategic objectives of socio-economic development of Ukraine are generated.

Ключові слова: іноземні інвестиції, прямі іноземні інвестиції, портфельні інвестиції, інвестиційний клімат, фондовий ринок, фондові індекси, фінансові інструменти

Ключевые слова: иностранные инвестиции, прямые иностранные инвестиции, портфельные инвестиции, инвестиционный климат, фондовый рынок, фондовые индексы, финансовые инструменты

Keywords: foreign investments, foreign direct investments, portfolio investments, investment climate, stock market, share indexes, financial instruments

АКТУАЛЬНІСТЬ ТЕМИ ДОСЛІДЖЕННЯ

У ХХІ ст. процеси міжнародного інвестування набувають якісно нових рис. Вони вже не такі, як декілька десятиліть тому. Інвестиційні процеси набули нових «відтінків», інших очікувань та сподівань розвитку для країн. Доцільним буде відмітити, що сьогоденні процеси інвестування протікають в досить непередбачуваних та занадто ризикованих умовах, що є відображенням переходу

світової економіки у нову фазу – глобалізації, інтернаціоналізації та регіоналізації, які мають свої характерні прояви в умовах національних економік.

Якщо зазирнути назад, то у ХХ ст. характерною рисою прямих іноземних інвестицій було те, що вони залучалися переважно під проекти («з нуля»). Але у добу інновацій, науково-технічно прогресу та переходу світового господарства на якісно новий рівень свого функціонування, такі інвестиції відійшли на другий план, поступившись операціям злиття та

поглинання (M&A). Очевидно, інструмент, який так широко використовується у всьому прогресивному світі, є інструментом свого роду «переділу світу», який дозволяє сильним економікам керувати та контролювати економіками більш слабких держав.

Глобалізація світової економіки стала поштовхом суттєвих трансформацій в економіці України, яка обрала курс інноваційного розвитку. Темпи економічного зростання нашої країни до сьогодні багато в чому визначалися і розмірами надходжень в економіку країни іноземних інвестицій. Дана практика є поширеною у світі, адже в залученні іноземних інвестицій зацікавлені не тільки розвинені країни, але і країни, що розвиваються. Очевидним та незаперечним є факт, що жодна країна світу із ринковою економікою не здатна розвиватися прогресивно, забезпечуючи добробут суспільства без іноземних інвестицій (як прямих, так і портфельних). Роль та значення іноземних інвестицій для нашої країни неоціненні, адже вони дозволяють Україні вийти на якісно новий рівень розвитку продуктивних сил в умовах нестачі власного капіталу.

Аналіз останніх досліджень та публікацій

У різні часи проблема іноземного інвестування була головною на сторінках праць таких авторитетних науковців, як Х. Джонсон, Дж. Кейнс, С. Магі, Ф. Махлуп, Е. Менсфілд, М. Познер, П. Ромер, Р. Солоу, П. Самуельсон, Дж. Тобін, С. Хаймер, Р. Харрод та ін. Усі праці поєднують теоретико-методологічну базу, яка показує об'єктивну природу та необхідність іноземного інвестування, передумови та форми міжнародного переміщення капіталу між країнами.

Важливий внесок в дослідження даної проблеми внесли також науковці: І.О. Бланк, О.В. Гаврилюк, А.П. Гайдучий, А.Б. Гончаров, Б.А. Карпінський, О.В. Носова, О.В. Пирогов, Б.В. Погірчук, О.О. Удалих та ін. Базові положення, які розкриті у даних працях відносно іноземного інвестування пояснюють ті процеси, які відбуваються сьогодні у світі, а саме чому одні країни забезпечені більше іноземним капіталом, а ніж інші; чого слід очікувати від неправильної «ущербної» для інвестора політики уряду.

Питання залучення іноземних інвестицій, створення передумов для комфортного інвестиційного клімату в Україні підіймалися неодноразово такими вченими, як: Ганзюк С.М., Музиченко А.С., Філіпенко А.В., Комаров В.М., Лановий В.С., Мельник М.В., О.Ю. Щекін та ін. У своїх працях науковці неодноразово звертали увагу на наявність суттєвих внутрішніх системних протиріч, які гальмують процеси ефективного розвитку зовнішньоекономічних зв'язків країни у частині залучення інвестицій, знижують темпи інноваційного розвитку економіки України.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

На сьогоднішній день Україна переживає не найкращі часи, стан економіки країни можна умовно назвати депресивно-стабілізуючим. Позитивні зрушення досить умовні, зростання інвестицій досить незначні та викликають занепокоєння, країна

функціонує в умовах хронічного дефіциту державного бюджету. З огляду на це актуальним постає питання щодо вивчення стану справ відносно ринку прямих іноземних інвестицій та портфельних інвестицій в Україні; пошуку можливих шляхів корегування державної політики у питаннях підтримки інвестиційної політики; знаходження додаткових стимулів для іноземного інвестування.

Метою статті є аналіз ринку прямих іноземних інвестицій та портфельних інвестицій в Україні.

Задля реалізації мети статті буде вивчено поточний стан інвестиційної діяльності в Україні (ринку прямих іноземних та портфельних інвестицій). На основі отриманих результатів буде запропоновано напрямки активізації інвестиційного процесу в Україні з метою збільшення вхідних потоків іноземного капіталу.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

У сучасній фаховій літературі накопичено чимало праць, в яких розкривається роль та вплив прямих іноземних інвестицій на темпи економічного зростання країни. Так, Р. Солоу, описуючи своє бачення теорії економічного зростання, яка спирається на неокласичний виробничий функції, обґрунтовував думку щодо того, що саме технологічний прогрес здатен вплинути на економічне зростання країни. Відштовхуючись від цього, Р. Солоу була створена модель, в якій відображено позитивний вплив прямих іноземних інвестицій (далі – ПІІ) на країну, в яку вони спрямовуються. Нові потоки капіталу є тим інструментом, який забезпечує «потоки» як інноваційних методів управління, так і інноваційних технологій в країну. Інші автори – М. Бломсторм, А. Кокко [7], вивчаючи роль та силу прямих іноземних інвестицій для країни-реципієнта вважали, що не стільки важлива величина надходжень прямих іноземних інвестицій, як скільки важливим є крос-культурний обмін новими технологіями та навичками. Тож, як видно, ще у ХХ ст. значення прямих іноземних інвестицій не обмежувалося тільки економічними перевагами для країни як одиничного суб'єкту міжнародної економіки, а асоціювалося передусім із активною інтеграцією країни в глобальний міжнародний економічний простір.

Говорячи про роль портфельних інвестицій, необхідно згадати теорію управління портфелями цінних паперів Ф. Дж. Фабоцці [9], портфельну теорію Г. Марковіца [11] та теорію портфелів та ринків капіталу У. Шарпа [10]. Окрім того, що автори запропонували власні математичні моделі формування оптимального портфеля цінних паперів, обґрунтували методи побудови таких портфелів за наявності певних умов, надали теоретико-імовірнісну формалізацію понять «дохідність» і «ризик», ними також названо і ряд переваг та вигод для країни-реципієнта, яка отримує інвестиції такого роду. Не можна не погодитися із тим, що перспективи розвитку окремо взятого фондового ринку, зокрема і фондового ринку України, майже 100 % будуть залежати та пропускати через свій ринок ті відголоски ситуацій, які будуть на той час на

світовому фондовому ринку, для якого характерними є єдині правила та процедури [6, с. 23]

Наразі, у XXI ст. для таких країн, як Україна (індустріально-аграрних країн, що розвиваються) прямі іноземні інвестиції відіграють більш важливу роль у формуванні основного капіталу порівняно із розвиненими країнами. Наша країна гостро потребує зовнішнього фінансування своєї науково-технічної та інноваційної сфер у таких галузях, як розробка нових видів виробів та техніки, нових видів технологій (у тому числі у сфері ІТ), ресурсозберігаючих

технологій, винахід нових сортів рослин та порід тварин, а також наукових методів та теорій.

Переходячи безпосередньо до вивчення ситуації із залучення прямих іноземних інвестицій в економіку України, варто відзначити, що Україна (до кризового 2013 р.) декілька років поспіль залишалася досить привабливою для міжнародних інвестицій. Після хвилі світової кризи 2008 р. наша країна знов набрала необхідних темпів залучення іноземного капіталу і вийшла майже на «до кризовий» рівень (рис.1).

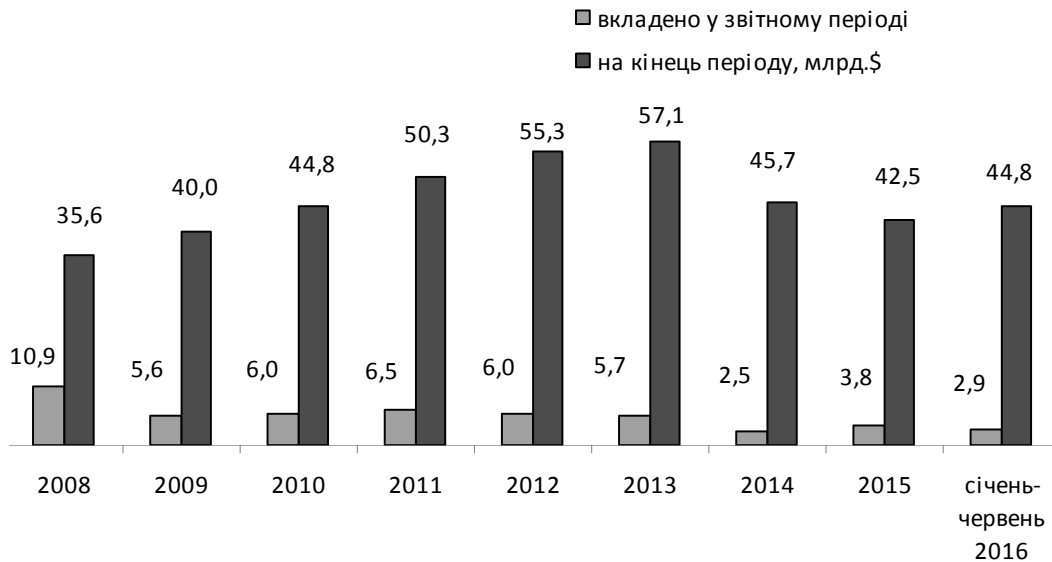

Рис. 1. Динаміка прямих іноземних інвестицій в Україну (2008 – 2016 р.), млрд. дол. США [12]

За п'ять «до кризових» років (2008 – 2013 р.) Україною додатково було залучено ПІІ на суму 21,5 млрд. дол. США. І причина цьому була простою: більш-менш стабільна політична ситуація в країні, обґрунтована політика уряду щодо залучення ПІІ, Євро-2012 р. та ряд інших сприятливих моментів.

Після 2013 р. нашу країну не покидають негативні тенденції не тільки в економіці, але й у суспільно-політичному житті. Наразі триваюча військова агресія, поглиблення «переддефолтних» тенденцій в економіці, недовіра до діючої системи державного управління, висока корупційність, – все це вказує на обрання інвесторами політики «вичікування». Звісно, щоб досягти рівня 2013 р. (розмір ПІІ 57,1 млрд. дол. США.) знадобиться деякий час. Хоча, можна сподіватися, що інвестиційну «прірву» 2015 р. (42,5 млрд. дол. США) Україна вже пододала, про що свідчать показники залучення ПІІ за 6 місяців 2016 року (44,8 млрд. дол. США) [12]. Особливо, звісно, слід відмітити результативність та наслідки Брюссельської угоди про асоціацію між Україною та ЄС від 27.06.2014 [5]. Темпи залучення ПІІ дещо відновилися, і, на нашу думку, передусім завдяки змінам у вітчизняному законодавстві, а саме спрощенню процедури залучення іноземних інвестицій. Так, 31.05.2016 р. в Україні діє Закон № 1390-VIII «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо скасування обов'язковості державної реєстрації іноземних інвестицій» [1]. Адже раніше, щоб зареєструвати інвестицію, інвесторам та їх представникам

необхідно було пройти через усі кола бюрократичного ланцюга. Деякі компанії так і зупинялися на півдорозі, відклавши на «потім» цей затишний процес. Таким чином, Закон скасував обов'язкову державну реєстрацію іноземних інвестицій, замість неї введено «заявницький» принцип обліку таких інвестицій. Інвестиції, які надходили протягом останніх років спрямовувалися у вже розвинені сфери економічної діяльності. Промислові підприємства зосередили близько 29,6 % загального обсягу ПІІ; фінансові та страхові компанії – 29,4 %.

В цілому, за роки незалежності України, у найкращі її часи інвестування здійснювали резиденти 133 країн (у 2016 році - 125 країн світу). У ТОП-10 самих впливових країн-інвесторів для України за підсумками 6 міс. 2016 року входили: Кіпр, Нідерланди, Німеччина, Австрія Велика Британія, Віргінські Острови, Франція, Швейцарія, Італія, а також РФ. Інвестування здійснювалося у вигляді участі в акційному капіталі (купівля інвестором акцій); реінвестуванні доходів (пропорційність до частки акцій); внутрішньо-фірмових позик або боргових трансакцій (коротко- або довгострокові позики).

Найбільшим інвестором для України завжди був Кіпр. Навіть не зважаючи на досить невеликі розміри країни, Кіпр відомий як найбільший в світі офшор, саме тому українські підприємці, намагаючись уникнення оподаткування використовували компанії, зареєстровані в цих країнах. Також особливу

зацікавленість у 2016 році виявили до України у частині ПІІ країни ЄС - Нідерланди, Німеччина, Австрія та ін.

Вдаючись до деякої деталізації зазначимо, що питома вага надходжень ПІІ за 6 місяців 2016 р. розподілилася наступним чином: Кіпр – \$ 11091,7 млн. (29 %), Нідерланди – \$ 5769,0 млн. (15 %),

Німеччина – \$ 5447,4 млн. (15 %), Російська Федерація – \$ 4740,4 млн. (13 %), Австрія – \$ 2629,8 млн. (7 %), Велика Британія – \$ 1969,0 млн. (5 %), Віргінські Острови (Брит.) – \$ 1719,5 млн. (5 %), Франція – \$ 1526,0 млн. (4 %), Швейцарія – \$ 1476,5 млн. (4 %) та Італія – \$ 964,9 млн. (3 %), (рис. 2).

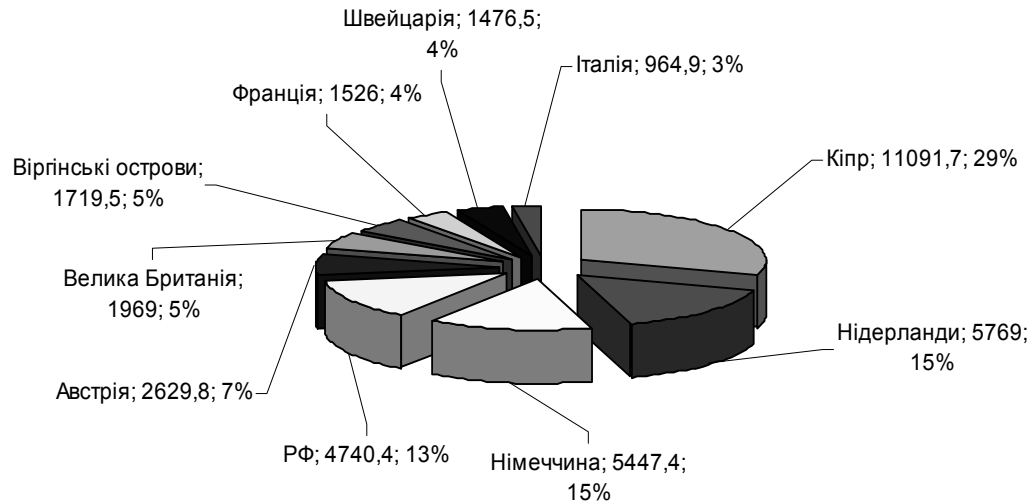

Рис. 2. ТОП-10 країн-інвесторів за розмірами ПІІ, млн. дол. США (%) [12]

В цілому, якщо говорити про ТОП-10 країн-інвесторів України, то цей перелік останніми роками є стабільним, виключення тільки складають ті позиції, які займає кожна країна у цьому списку. Сталу позицію у цьому переліку завжди займав Кіпр.

До десяти найбільш привабливих регіонів України для надходжень ПІІ належали Дніпропетровська, Київська, Донецька та Харківська області; а також Львівська, Одеська, Запорізька та Івано-Франківська області. Найбільші обсяги ПІІ надійшли до столиці (94,1 % від всієї кількості).

Наразі прямі іноземні інвестиції у регіони України спрямовуються досить нерівномірно та хаотично, що звісно, гальмує соціально-економічний розвиток депресивних регіонів, таких як Волинська, Тернопільська, Рівненська, Чернівецька області. Адже, як відомо, ці регіони не отримують необхідний рівень інвестицій для забезпечення свого розвитку. І теза про те, що східні регіони України «годують» західні тепер особливо актуальна, адже збільшується розрив соціально-економічного розвитку регіонів України.

Щодо структури залучених ПІІ в Україну за 6 місяців 2016 р., то очевидну зацікавленість інвесторів завжди викликали такі сфери, як промисловість (33,4 %), сільське, лісове та рибне господарство (14,5 %), будівництво (13,7%), транспорт (6,8 %), фінансова діяльність та страхування (2,1 %), частково операції із нерухомістю (6,7 %) [12].

На жаль, але в умовах сьогоденної гострої потреби у фінансах, у промисловій сфері «вливаються» недостатні суми іноземного капіталу, що негативно позначається на економіці нашої країни, адже модернізації потребують усі важливі стратегічні сфери, такі як сільське господарство,

машинобудування, легка, харчова та фармацевтична промисловість тощо, не говорячи про гостру потребу інвестиційних коштів в науково-технічну та інноваційну діяльність України. До цього всього, значна частка ПІІ зорієнтована на пошуки «свого ринку», що аж ніяк не сприяє збільшенню експорту із нашої країни. У результаті всього цього такі «вузькі» інвестиційні потоки лише створюють інфляційний ризик для України та спричиняють зростання цін на імпорт.

Прямі інвестиції з України здійснювались до 46 країн світу. При цьому, обсяг прямих інвестицій (акціонерного капіталу) з України в економіку країн ЄС-28 становив 6014,4 млн. дол., у т.ч. у Кіпр – \$ 5824,5 млн. (96,8 %), Латвія – \$ 70,5 млн. (1,2 %), Польща \$ 50,6 млн. (0,8 %), інші країни ЄС – \$ 68,8 млн. (1,2 %).

Якщо говорити у розрізі країн світу, то Кіпр – \$ 5824,5 млн. (93,4%), РФ – \$ 137,2 млн. (2,2 %), Латвія – \$ 70,5 млн. (1,1 %), Віргінські Острови (Брит.) – \$ 51,7 млн. (0,8 %), Польща – \$ 50,6 млн. (0,8 %), інші країни – \$ 98,9 млн. (1,7 %) (рис. 3).

Варто відмітити, що порівнюючи показники за 6 місяців 2016 року із 2015 роком, то обсяг прямих інвестицій (акціонерного капіталу) з України у напрямку зазначених вище країн наразі має тенденцію до збільшення. Адже, як свідчать статистичні дані у 2015 р. до Кіпру найшло ПІІ у розмірі \$ 5817,6 млн. (93,7 %), РФ – \$ 122,8 млн. (2,0 %), Латвія – \$ 69,8 млн. (1,1 %), Віргінські Острови (Брит.) – \$ 51,3 млн. (0,8 %), Польща – \$ 50,1 млн. (0,8 %), інші країни – \$ 98,4 млн. (1,6 %).

Загальна динаміка обсягів ПІІ з України до країн світу виглядає наступним чином (рис. 4).

Деталізуючи інформацію, наведену на рис. 5 зазначимо, що фактично обсяги ПІІ з України перебували на піку своєї активності у 2010-2011 рр. «Хвиля» суттєвого зменшення припадає на 2015 р., на період, коли було зафіксовано історичне падіння гривні (30 грн./ 1 \$ - НБУ та 33 грн. 1 \$ - міжбанк) [3].

В цілому, узагальнюючи статистичні дані щодо ринку прямих інвестицій в Україні, їх динаміки за останні роки та сучасні поточні тенденції, - представимо зведену таблицю (табл. 1).

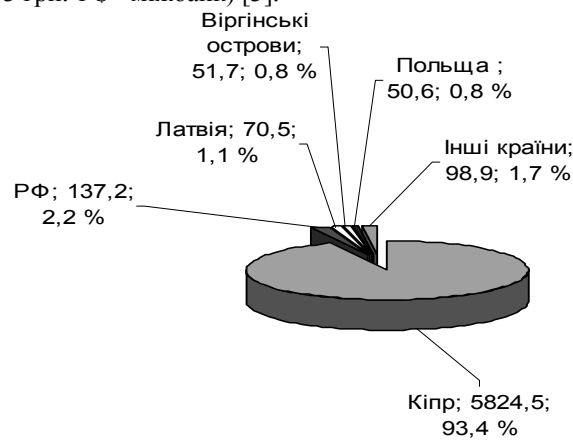

Рис. 3. Країни-реципієнти ПІІ з України, млн. дол. США (%) [12]

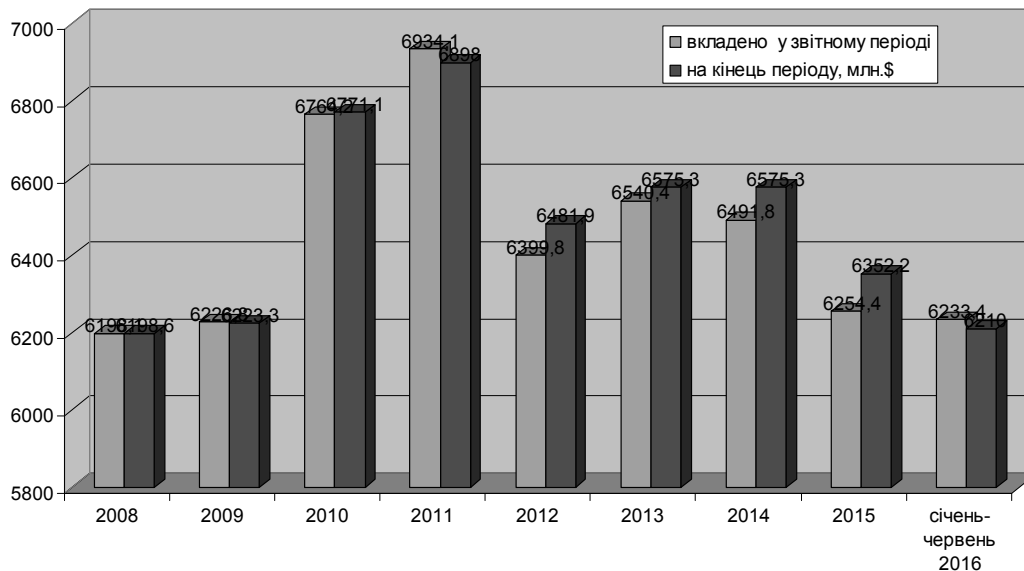

Рис. 4. Динаміка прямих іноземних інвестицій з України (2008 – 2016 р.), млрд. дол. США [12]

Таблиця 1

Головні тенденції ринку ПІІ (2008 р. / січень-червень 2016 р.), млн. дол. США [12]

	ПІІ в Україну			ПІІ з України			Сальдо		
2008	35723,4	+6234,0	21,14%	6198,6	+2,5	0,04%	29524,8	+6231,5	26,75%
2009	40026,8	+4303,4	12,05%	6223,3	+24,7	0,4%	33803,5	+4278,7	14,49%
2010	44708,0	+4681,2	11,70%	6874,1	+647,8	10,41%	37836,9	+4033,4	11,93%
2011	49362,3	+4654,3	10,41%	6898,0	+26,9	0,39%	42464,3	+4627,4	12,23%
2012	54462,4	+5100,1	10,33%	6481,9	-416,1	-6,03%	47980,5	+5516,2	12,99%
2013	58156,9	+3694,5	6,78%	6575,3	+93,4	1,44%	51581,6	+3601,1	7,51%
2014	45916,0	-12240,9	-21,05%	6352,2	-223,1	-3,39%	39563,8	-12017,8	-23,30
2015	43371,4	-2544,6	5,54%	6210,0	-142,2	-2,24%	37161,4	-2402,4	-6,07%
2016	44790,7	+1419,3	3,27%	6233,4	+23,4	+0,38	38557,3	+1395,9	3,76%

Як свідчать дані табл. 1 фактично по всіх роках спостерігається позитивне сальдо, за виключенням двох останніх років важких для України років (2014-2015 рр.), коли обсяги ПІІ в країну були меншими за обсяги інвестицій із країни. Стає очевидно, що цей

кризовий бар'єр Україна подала вже за результатами 6 місяців 2016 рок, отримавши сальдо із відхиленням (+ 3,76%).

Переходячи безпосередньо до аналізу ринку портфельних інвестицій в Україні зазначимо, що

даний вид інвестицій характеризує впливання іноземного капіталу на фондовий ринок країни, зокрема у боргові цінні папери та у привабливі великі компанії. На жаль, останні тенденції свідчать про те, що український фондовий ринок вже не є таким привабливим, як у свої до кризові часи (до 2008 року), а наступна хвиля кризи 2013 р. стала причиною банкрутств багатьох вітчизняних компаній та ще усугубила й так хитку ситуацію. За минулий 2015 рік ситуація ще погіршилася, вітчизняні фондові індекси показали своє зниження, зокрема, індекси ПФТС, UX (Українська біржа) та N'Comm10 (НКЦПФР) фактично обвалилися. Результати були невтішними, падіння було наступним: індекси ПФТС (39,94%), UX (35,26%) та N'Comm10 (27,86%) відповідно. Стосовно обсягів торгів, які відбувалися на ринку цінних паперів, то за 2015 рік динаміка була знову таки низхідною (падіння 6,83%, розміри торгів 2 172,67 млрд грн) [4, с. 12].

Вже довгі роки державні облігації України, акції та облігації вітчизняних підприємств (компаній) тримають провідні позиції на біржовому українському ринку. Варто згадати, що шість років тому державні цінні папери країн, що розвиваються стали своєрідним інвестиційним відкриттям 2010 р. У до кризові часи місцеві акції та корпоративні облігації здатні були забезпечити у рази більший інвестиційний дохід, тому частка вкладень в облігації внутрішніх державних позик у порівнянні із корпоративним сегментом була набагато нижчою. Іноземні інвестори із великим бажання тоді купували акції українських компаній, які котирувалися на західних біржах.

За минулий 2015 рік серед фінансових інструментів, які привернули до себе увагу на біржовому ринку (за кількістю біржових контрактів)

слід відмітити: акції ПАТ «Укрнафта»; ПАТ «Мотор Січ», ПАТ «Металургійний комбінат, ПАТ «Донбас-енерго», ПАТ «Алчевський металургійний комбінат», ПАТ «Укртелеком», ПАТ «Ясинівський коксохімічний завод», ПАТ «Азовсталь», а також облігації ДТГО «Південно-Західна залізниця», ДТГО ПрАТ «Нафтогазвидобування», АТ «ТРЕСТ ЖИТЛОБУД-1», ПрАТ «НЕО ВІТА», ТОВ «БУРАТ- АГРО». Серед похідних фінансових інструментів доцільно виділити опціони ПАТ «Українська біржа», ТОВ «ТМО «ЛІКО-ХОЛДІНГ», ф'ючерсні контракти ПАТ «ФБ «Перспектива», ПАТ «Українська біржа» тощо [4, с. 18].

На рис. 5 представимо частки задіяних фінансових інструментів біржових торгів, та їх динаміку за 2008 – 2015 рр, %.

Можна із впевненістю говорити про те, що однією із головних причин гальмування «портфельної» інвестиційної активності, є те, що поблизу України знаходяться більш привабливі та менш ризиковані ринки із більш розвиненим фондовим ринком (Польща, Чехія, навіть РФ). Очевидно, що у даній ситуації конкурентні переваги України занадто слабкі, про що свідчать відповідні міжнародні рейтинги.

Аналізуючи статистичні дані щодо динаміки міжнародної інвестиційної позиції України (табл. 2) відмітимо, що обсяги портфельних інвестицій були на «піку» у 2013 р. За останні три роки відмічався їх спад, особливо це стосується минулого 2015 р. Але, як свідчать дані останніх 6 місяців 2016 р. ситуація починає вирівнюватися. Це дає підстави говорити про те, що Україні необхідно більш активніше приймати участь у процесах міжнародного інвестування, використовувати усі можливі інструменти.

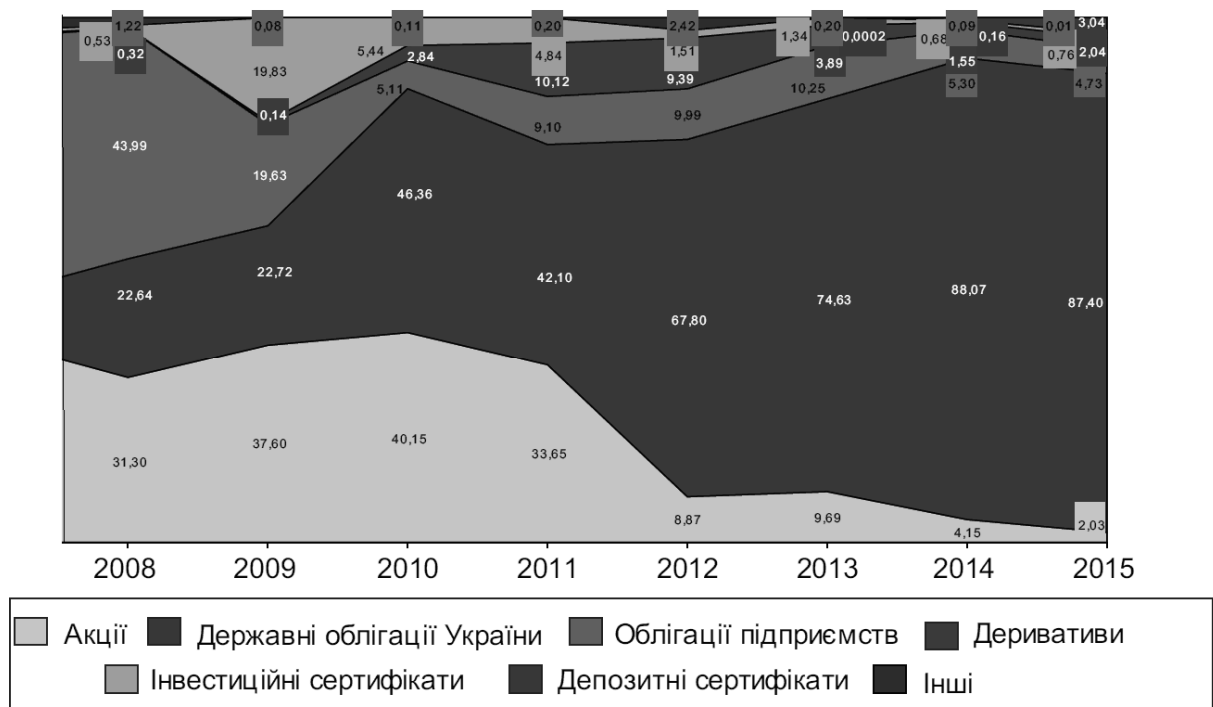

Рис. 5. Частки задіяних фінансових інструментів біржових торгів, їх динаміка за 2008-2015 рр, %. [4]

Таблиця 2

Динаміка портфельних інвестицій України (2008 р. / січень-червень 2016 р.), млн. дол. США [2]

Показник	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Портфельні інвестиції в Україну	18618	15 297	20 085	21 806	26 765	35 956	33 032	29 854	29 998
Цінні папери із правом участі в капіталі	2082	2 437	2 773	3 588	3 930	5 197	4 662	4 871	4 889
Боргові цінні папери	16536	12 860	17 312	18 218	22 835	30 759	28 370	24 983	25 109
Портфельні інвестиції з України	103	49	94	108	173	176	188	173	168
Цінні папери із правом участі в капіталі	88	45	67	50	64	74	68	75	73
Боргові цінні папери	15	4	27	58	109	102	120	98	95

В умовах сьогоденної економічної ситуації в Україні доцільним є обмеження відтоку капіталу за кордон, надаючи прерогативу залученню іноземних портфельних інвестицій, тим самим активізуючи політику гарантованості та надійності. Адже, очевидним є те, що відтік капіталу з України за кордон суттєво погіршує ситуацію із відновленням економіки, гальмує процеси переходу країни до інноваційного розвитку економіки. Нестабільність політичної ситуації в Україні підвищує ризики інвестування у такі важливі галузі промисловості, як металургія, нафто-газовидобування, енергетика. При цьому, очевидним є те, що усі відомі на сьогодні методи раціонального управління портфелем інвестицій, які так активно використовує світ (США, Європа, Азія) не принесуть інвестору суттєвої користі, адже в умовах фондового ринку України ці методи не є настільки дієвими, і передусім це пояснюється низькою активністю самого фондового ринку, невелику за розмірами базу даних емітентів. Адже, зрозуміло, що той рівень активності торгів, який є на сьогодні в Україні не дозволяє застосовувати увесь арсенал інструментів технічного аналізу портфельних інвестицій. Тож, у найближчій перспективі необхідна адаптація українського ринку цінних паперів до загальновизнаних світових стандартів.

ВИСНОВКИ

На сьогоднішній день процеси іноземного інвестування в Україні протікають в досить складних та суперечливих умовах, під тиском глобалізації та інтернаціоналізації, із порушенням макростабільності на зовнішніх ринках. В даний час в економіці України проявляються розбіжності як політичних, так і економічних інтересів країн ЄС, США та, особливо, РФ. Також ситуація із іноземними інвестиціями ускладнюється за рахунок загострення військово-політичної ситуації між Україною та РФ.

Проведений аналіз ринку прямих іноземних та портфельних інвестицій в Україні дозволяє стверджувати, що вітчизняний ринок попри усі

труднощі до сих пір залишається привабливим для інвестицій, адже наша країна не знаходиться осторонь світових економічних та політичних процесів, вона охоче інтегрується у світове господарство, створюючи можливі для даної ситуації умови для іноземних інвесторів. Показники динаміки прямих іноземних та портфельних інвестицій за 6 місяців 2016 року (сальдо +1395,9, або 3,76% по ПІІ; сальдо + 29830, або 2,56 %) є підтвердженням тому, що не зважаючи на ту кризу, в якій зараз опинилася Україна інтерес іноземного інвестора все ж існує. Інша справа – наскільки країною використано свій інвестиційний потенціал, наскільки країна є привабливою для інвестора у порівнянні із іншими країнами.

Тому, вважаємо, що у найближчій перспективі з метою активізації інвестиційного клімату в Україні повинні бути реалізовані ряд заходів: забезпечення публічності інвестиційної політики із боку держави; створення комфортних умов іноземним інвесторам; зняття бар'єрів входу на ринок капіталів; послаблення режиму втручання та тиску на бізнес; усунення колізійних протиріч у вітчизняному інвестиційному законодавстві; лібералізація інвестиційного ринку. А також ряд таких заходів, як: забезпечення стабільності та прозорості здійснення операцій на фондовій біржі України; розвиток сектора боргових та похідних цінних паперів (деривативів); збільшення капіталізації фондового ринку, адаптація вітчизняного ринку цінних паперів до світових стандартів.

Список використаних джерел

1. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо скасування обов'язковості державної реєстрації іноземних інвестицій» від 31.05.2016 № 1390-VIII // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2016, N 1
2. Статистика зовнішнього сектору: міжнародна інвестиційна позиція (2016) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?showHidden=1&art_id=65613&cat_id=44446#3

3. Оpubлiкован топ-10 скачков курсу доллара в Украiнe с 1996 года [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://vesti-ukr.com/infografika/132726-opublikovan-top-10-skachkov-kursa-dollar-a-v-ukraine-s-1996-goda>
4. Річний звіт Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку (2015) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nssmc.gov.ua/user_files/content/58/1473066406.pdf
5. Угода про асоціацію між Україною та ЄС від 27.06.2014 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/984_011/page
6. Щекін О.Ю. Перспективи розвитку фондового ринку України в умовах посилення інтеграційних процесів / О.Ю. Щекін // Економічний часопис-XXI. - 11-12'2011. - С. 23-25.
7. Blomstrom M, Kokko A 2003. The Economics of Foreign Direct Investment Incentives, National Bureau of Economic Research, Working Paper 9489, viewed February 2003
8. Solow, R., 1957. 'Technical Change and the Aggregate Production Function', Review of Economics and Statistics. Vol. 39, no. 3, pp. 312-320, viewed 11. July 2009, The MIT Press.
9. Fabozzi Frank J., Harry M. Markowitz, Editors. The Theory and Practice of Investment Management. Hoboken, NJ: Wiley. – 2002. – P. 235.
10. Sharpe W. Portfolio Theory and Capital Markets. Fifth edition. – New York John Wiley & Sons, 2008. – P. 340.
11. Markowitz Harry M. Portfolio Selection // Journal of Finance. 1952. 7. № 1 pp. 71-91
12. <http://www.ukrstat.gov.ua/>

ЖДАНКІНА

Лариса Костянтинівна
innavegera@gmail.com

УДК 347.4

КЛАСИФІКАЦІЯ ВИДІВ ПРИПИНЕННЯ ЦИВІЛЬНОГО
ЗОБОВ'ЯЗАННЯ ЗАРАХУВАННЯМ ЗУСТРІЧНИХ ОДНОРІДНИХ
ВИМОГCLASSIFICATION OF THE OF CIVIL COMMITMENT TERMINATING BY
OFFSET COUNTER CLAIMSаспірант Інституту
законодавства Верховної
Ради України

Досліджено природу та основні риси відносин припинення зобов'язання зарахуванням однорідних вимог. Визначені можливі критерії детермінації припинення зобов'язання зарахуванням однорідних вимог. Проаналізовано особливості та значення часового критерію для відносин припинення зобов'язання зарахуванням.

Исследована природа и основные черты отношений прекращения обязательства зачетом однородных требований. Определены возможные критерии детерминации прекращения обязательства зачетом однородных требований. Проанализированы особенности и значение временного критерия для отношений прекращения обязательства зачетом.

The nature and main features of the relations of the commitment terminating by offset counter claims was disclosed. The possible criteria for the determination of the civil commitment terminating by offset counter claims were determined. The features and values of the time criterion for the termination of the civil commitment were analyzed.

Ключові слова: зобов'язання, припинення зобов'язань, припинення зарахуванням, однорідні вимоги, строк виконання зобов'язання

Ключевые слова: обязательства, прекращение обязательств, прекращение зачетом, однородные требования, срок исполнения обязательства

Keywords: commitment, commitment terminating, terminating by offset counter claims, commitment executing time

ВСТУП

Проблема належності виконання зобов'язань в цивільних відносинах є ключовою, як в доктринальній, так і практичній площинах існування цивільних відносин. Якщо з точки зору цивілістики важливим є теоретичне обґрунтування та методологічне забезпечення механізму припинення зобов'язання зарахуванням та правовий статус сторін таких правовідносин, то з точки зору практики цивільних відносин важливими є наслідки відносин припинення. Останнє розкривається через внутрішню структуру, причини та способи реалізації таких правовідносин, але пізнання таких процесів вимагає всебічного дослідження самого інституту припинення зобов'язань. В цьому контексті досить потужним і нетривіальним інструментом наукового пізнання є класифікація та детермінація видів припинення цивільного зобов'язання зарахуванням зустрічних однорідних вимог. Класифікація дає змогу не лише виокремити різні види, а відтак і різні способи реалізації відносин з приводу припинення зарахуванням. Різні підходи та способи класифікації дають також і можливість всебічного охоплення факту юридичної дійсності та його місця в правовій реальності з точки зору тих чи інших важливих для класифікації критеріїв, які роз-

кривають зв'язок правовідносин з іншими формами існування їх суб'єктів.

Ступінь наукового дослідження теми

Проблематика відносин припинення зобов'язань зарахуванням була розроблена різними вченими, зокрема такими як Дзера О.В., Крат В.М., Кривцов А.С., Музика Т.О., Пригуза П.Д., Трут Д.В., Чайка І.В. та інші. Але при цьому відсутні більш-менш ґрунтовні дослідження щодо класифікації та детермінації окремих видів відносин з припинення зобов'язань зарахуванням однорідних вимог.

МЕТА РОБОТИ

Метою даної статті є дослідження окремих елементів правовідносин припинення цивільного зобов'язання зарахуванням зустрічних однорідних вимог шляхом їх класифікації та спробою детермінувати за певними різновидами.

РЕЗУЛЬТАТИ

Аналіз теоретичних засад та положень цивільно-правової доктрини на себе звертає увагу той факт, що на сьогодні відсутні критерії та способи класифікації видів припинення цивільного зобов'язання зарахуванням зустрічних однорідних вимог. Існує класифікація способів припинення зобов'язання

загалом, до якого як раз і відноситься такий спосіб як припинення зарахуванням. Така відсутність способів диверсифікації зарахування не означає цілісність та унікальність і однотипність цього цивільно-правового інституту – припинення зобов'язання зарахуванням однорідних зустрічних вимог – натомість свідчить лише про недостатню ступінь науково-теоретичного та практичного опрацювання його структурних елементів.

Аналізуючи структуру правовідносин з приводу припинення зобов'язань і враховуючи особливості їх припинення зарахуванням зустрічних однорідних вимог приходимо до висновку, що однією із критеріїв класифікації повинна бути ознака змістовності та предметності таких правовідносин.

Загалом існують дві більш менш усталені точки зору стосовно характеру предмету зобов'язання. Так, узагальнюючи теоретичні засади рецесії римського права Кривцов О.С. вказує на існування абстрактних та матеріальних зобов'язань, при цьому визначаючи в якості основного критерію їх диверсифікації реальність та осяжність предмету зобов'язання [2]. Натомість Музика Т.О., узагальнюючи практичні напрацювання вітчизняних та закордонних вчених, вказує на існуванні таких видів як альтернативне, факультативне зобов'язання, та зобов'язання із конкретним предметом [3]. Власне дана класифікація прямо витікає із норм Цивільного кодексу України та підтверджується цивільно-правовою доктриною.

З огляду на це доцільно запропонувати виділяти такі види припинення зобов'язання зарахуванням зустрічних однорідних вимог:

- припинення зарахуванням зобов'язання із конкретно визначеним матеріальним предметом. Мається на увазі припинення таких зобов'язань предмет яких є конкретно визначений сторонами, неподільний та такий, що не породжує альтернативності чи варіативності моделі поведінки суб'єктів зобов'язання;

- припинення зарахуванням зобов'язання із факультативним предметом. Факультативність при припиненні зарахуванням означає, що якщо не можливо здійснити зарахування однорідних вимог, що є предметом зобов'язання то сторони зобов'язання можуть здійснити зарахування інших вимог, що заздалегідь визначені угодою між ними, але не є основним її предметом.

Подібна класифікація покликана спростити або нівелювати можливі суперечності між сторонами зобов'язання стосовно предмету, щодо якого відбувається зарахування. Отже, якщо при припиненні зобов'язання зарахуванням зустрічних однорідних вимог сторони вчиняють цілком конкретні дії стосовно один одного, тобто припиняючи зобов'язання, що витікає з договору, не виникає питання стосовно обсягу, вартості чи інших якісних характеристик зобов'язання то такі правовідносини характеризуються як відносини, що мають конкретний єдиний навіть матеріальний предмет.

Якщо ж зобов'язання самі по собі мають складну структуру, а також множинність предмету відносин, то при їх припиненні зарахуванням однорідних вимог, боржник, у випадку неспроможності виконати

конкретне зобов'язання може опиняється в ситуації, коли зобов'язання можуть бути припинені зарахуванням іншого предметного елементу зобов'язань виконати який як раз боржника має можливість. Подібний випадок має місце зокрема в тих зобов'язаннях в яких предмет визначається одночасно і річчю, і окремою дією пов'язаною із такою річчю. Але оскільки припинення зобов'язання зарахуванням можливо виключно за умови однорідності предмету відносин зобов'язання, то вбачається за логічне факультативність вважати не стільки класифікаційною ознакою, скільки додатковою характеристикою відносин припинення, коли зарахування відбувається стосовно предмету за згодою обох сторін.

Важливим аспектом є механізм реалізації такого виду припинення. В цьому контексті слід звернутися до точки зору Музика Т.О., яка зазначає, що питання про належність і дійсність способу, яким оголошено заяву про вибір предмету зарахування, слід вирішувати так: головним критерієм має бути те, що уповноважена на вибір сторона у визначений договором чи законом строк здійснила всі необхідні заходи, щоб повідомити іншу сторону про здійснення вибору. Причому погодження вибору з іншою стороною не потрібно, хоча й повідомити про свій вибір необхідно, незалежно від того, хто має право вибору. Якщо право вибору належить кредиторі, то боржнику має бути повідомлено про те, який саме предмет зобов'язань підлягає зарахуванню (в силу вимоги до однорідності, необхідно врахувати можливість вчинення обоюдопільних дій щодо зарахування предмету зобов'язань), це буде фактично дія кредитора, яка зумовлює належне виконання зобов'язання боржником. Якщо право вибору належить боржнику, то він вчиняє такі ж дії [4]. При цьому на нашу думку, вибір предмету зарахування при припиненні цивільного зобов'язання зарахуванням зустрічних однорідних вимог логічно віднести до компетенції кредитора.

В якості наступного критерію класифікації видів зарахування зустрічних однорідних вимог як способу припинення цивільного зобов'язання пропонуємо виділити критерій цілісності предмету зобов'язання, що припиняється.

Досліджуючи природу предмету зобов'язальних відносин Трут Д.В. на базі результатів досліджень вітчизняних та зарубіжних цивілістів прийшов до висновку щодо існування таких видів предмету зобов'язання як подільні і неподільні. Тобто неподільними є такі зобов'язання які повинні виконуватися цілком, оскільки виділення складових його елементів чи часткове виконання суттєво зменшує чи змінює цінність самого зобов'язання [7]. Відтак можна прийти до розуміння що таке зобов'язання вчиняється однією дією або сукупністю дій, які мають очікуваний результат лише у випадку їх послідовного та своєчасного виконання.

З точки зору припинення зобов'язання зарахуванням вбачається за доцільне виділення таких форм цього способу:

- повне припинення зобов'язання зарахуванням;

– часткове припинення зобов'язання зарахуванням.

Дана класифікація покликана конкретизувати подальшу долю зобов'язальних відносин у випадку їх складного характеру або у випадку, якщо предмет таких зобов'язань не є однорідним чи простим та складається з кількох елементів. При цьому в самій угоді зобов'язання може не розкладатися на складові частини, але його природа обумовлюватиме подібну складеність.

Припинення зобов'язання зарахуванням може виконуватися або тільки повністю або частинами, особливо за умови диверсифікації строків виконання зобов'язання, що має складну структуру але характеризується певною повторюваністю або тривалістю в часі з виконанням однорідних повторюваних зобов'язань. Наприклад зобов'язання за договором поставки, банківських розрахунків тощо.

При цьому слід мати на увазі основну вимогу – однорідність зобов'язань що припиняються зарахуванням. Тобто навіть якщо зобов'язання припиняються зарахуванням але не в повному обсязі а частинами, що до речі прямо не суперечить нормам ЦК України, але має цілковиту доцільність з точки зору практики реалізації цивільних відносин особливо в сфері речових прав, то такі частини повинні бути однаковими, їх предметна компонента однорідна, а часові межі співставними.

В цьому контексті заслуговує на увагу точка зору Чайки І. В., відповідно до якої у випадку припинення зобов'язання зарахуванням сторони такого зобов'язання виходять із зобов'язальних відносин в будь-якому випадку, але можуть відновити такий юридичний зв'язок після здійснення зарахування зустрічних однорідних вимог. Втрата відносин зобов'язання відбувається навіть тоді, коли предмет зобов'язання є складним і зарахування відбувається щодо однієї його складової частини. На думку Чайки І. В. в такому випадку зобов'язання не поновлюються, а виникають заново [10]. Хоча насправді у випадку виникнення зобов'язань виникає питання стосовно джерел їх виникнення.

На нашу думку така позиція дослідника є дещо хибною, оскільки наприклад відносини де предметом зобов'язання є грошові розрахунки відбуваються послідовно і можуть здійснюватися частинами, що прямо витікає не лише з умов угоди, а прямо передбачено законодавством. Хоча логіка Чайки І. В. дозволяє уникнути важливого моменту – спірних питань стосовно визначення обсягу та виду тієї складової частини предмету зобов'язань щодо якого відбувається зарахування.

Важливо зауважити і на тому аспекті, що зарахування зобов'язань, предмет яких характеризується як подільний, можливе лише частинами що повністю однорідні одна до одної, а також за умов збігу в часі моменту виконання частин таких зобов'язань. Загалом подільність предмету зобов'язань розкриває широкі можливості до варіації способів їх виконання, що власне саме по собі зменшує вірогідність настання випадку коли відбувається припинення зобов'язань зарахуванням. Але слід акцентувати увагу на тому, що подільність

предмету зобов'язань означає можливість розділу складного зобов'язання на декілька окремих зобов'язань. А тому хибною буде вважатися точка зору, що припинення зарахуванням частини такого складного зобов'язання автоматично тягне за собою припинення всього зобов'язання.

Важливим критерієм класифікації, і що головне – єдиним, – на який прямо посилається законодавець є часовий критерій, а саме – момент виконання зобов'язання, який одночасно є моментом виникнення відносин припинення зобов'язання зарахуванням. Аналізуючи норму ст. 601 ЦК України [8] приходимо до висновку, що існують наступні види припинення таких зобов'язань:

- строк виконання яких настав;
- строк виконання яких не встановлений;
- строк виконання яких визначений моментом

пред'явлення вимоги.

З точки зору доцільності запровадження подібної класифікації слід зазначити, що віднесення конкретного випадку припинення зобов'язання зарахуванням зустрічних однорідних вимог до будь-якого з наведених вище видів обумовлює різні правові наслідки як для самого припинення, так і для відносин зарахування.

Як зазначає Крат В. дотримання вимоги щодо строку (терміну) має важливе значення для належного виконання зобов'язання. Оскільки правовим наслідком невиконання зобов'язання у визначений строк (термін) може бути прострочення як кредитора, так і боржника. У зв'язку з тим, що строки (терміни) виконання зобов'язання є різновидом цивільно-правових строків (термінів), на них у повній мірі поширюються відповідні вимоги встановлення, перебігу, спливу (ст. 251–255 ЦК України). Строк (термін) виконання зобов'язання по своїй суті відображає певну часову характеристику виконання зобов'язання [1]. Окрім цього слід зауважити і на тому, що строк є і умовою виконання зобов'язання, оскільки цінність такого зобов'язання уможливорюється лише у випадку дотримання визначених договором строків.

Що ж стосується припинення зобов'язання зарахуванням, то ці правовідносини, як нами вже зазначалося, є похідними від правовідносин самого зобов'язання але мають місце як раз у випадку невиконання останнього. Тому строк настання правовідносин припинення є граничним строком в який такі зобов'язання мали бути виконанні. Відтак, якщо розглядати ситуацію, за якої строк виконання зобов'язань відомий, тобто встановлений в договорі або визначений іншим юридичним фактом, то момент, в який повинне відбуватися зарахування, як спосіб припинення зобов'язання, також стає визначеним.

Як зазначає Довгерт А. С. строк (термін) виконання зобов'язання встановлюється у вигляді календарної дати або періоду, а також може бути визначений подією, що має неминуче настати. В такому випадку зобов'язання підлягає виконанню з настанням цієї події або протягом певного періоду (через певний період) після настання такої події. Подія, яка може бути мірилом визначення строку, має бути такою, що

неминуче настане. Якщо в договорі вказується подія, яка може настати, а може і ні, ми маємо справу із зобов'язанням під умовою, і настання такої події буде не стільки терміном виконання, скільки умовою виникнення зобов'язання в цілому [9]. На практиці договірні відносини все ж таки тяжіють до чіткої детермінації строків виконання зобов'язань, що обумовлює їх включення до договору в якості ключових умов. Більше того, навіть у випадку визначення строків актами цивільного законодавства та при цьому наявності договору, вони [строки] дублюються в останньому, навіть якщо договір містить посилення на такий акт або цей акт є його невід'ємною частиною (додатком).

Отже, якщо у зобов'язань існує строк виконання, тобто той момент в часі коли вони мають бути виконані повному обсязі, що ознаменує або закінчення правовідносин або перехід їх в нову площину, то такий строк автоматично та потенційно вважається можливим строком настання відносин з приводу припинення зобов'язань зарахуванням у випадку неможливості їх виконання в спосіб визначений договором чи угодою. Це ключова характеристика строку початку аналізованого нами виду відносин і має надзвичайне значення з точки зору визначення підстав та правового статусу учасників нової форми відносин – відносин припинення.

Останній вид відносин припинення зобов'язань зарахуванням однорідних вимог – зобов'язань строк виконання яких визначений моментом пред'явлення вимоги – є доволі складним, оскільки сам характер виконання, накладає певні особливості і на сам механізм, і на правові наслідки припинення такого зобов'язання.

Подібна теза відкриває можливість для дискусії стосовно того, чи можна вважати момент неможливості виконання зобов'язання моментом початку відносин з приводу його припинення зарахуванням в силу того, що він витікає не з договору а є волею кредитора. Фактично зобов'язання припинення – це двосторонні відносини, а одностороння воля кредитора не може вважатися обставиною, що започаткувала такі відносини в силу її імперативності для боржника. Припинення зарахуванням виникає тоді коли існує згода обох сторін, тобто досягається консенсус, натомість вимога кредитора такий консенсус не породжує, ставлячи боржника перед фактом необхідності виконання зобов'язання в повній мірі.

ВИСНОВКИ

Складність цивільно-правового інституту припинення зобов'язання зарахуванням зустрічних однорідних вимог породжує в свою чергу складність при застосуванні різних способів та методів пізнання його природи і характеру відносин. Однак саме варіативність застосування інструментів пізнання розкриває як найкраще проблемні аспекти реалізації відносин припинення зобов'язання та їх правової наслідки.

В цьому контексті досить вдалим є такий інструмент наукового пізнання як класифікація.

Отже, встановлено, що загалом класифікувати відносини припинення зобов'язання зарахуванням однорідних вимог можна за наступними критеріями: предметна визначеність; цілісність предмету зобов'язання; за критерієм строку виконання (строком виникнення відносин припинення).

З точки зору предметної визначеності запропоновано виділяти такі види припинення зобов'язання зарахуванням зустрічних однорідних вимог: припинення зарахуванням зобов'язання із конкретно визначеним матеріальним предметом; припинення зарахуванням зобов'язання із факультативним предметом.

З точки зору критерію цілісності предмету зобов'язання, що припиняється, вбачається за доцільне виділення таких форм цього способу: повне припинення зобов'язання зарахуванням; часткове припинення зобов'язання зарахуванням.

Класифікація в основу якої покладено критерій строку виконання зобов'язання або строку виникнення відносин припинення (оскільки ці строки збігаються в часі) дає змогу виокремити відносини припинення з визначеним строком, не встановленим строком та строком визначеним моментом пред'явлення вимог (який автоматично детермінує момент можливого настання відносин припинення).

Список використаних джерел

1. Крат В. Загальна характеристика строку (терміну) виконання зобов'язання / В. Крат // Мала енциклопедія нотаріуса. – № 5(71). – 2014. – С. 12-18
2. Кривцов А.С. Абстрактные и материальные обязательства в римском и в современном гражданском праве / А.С. Кривцов. – М.: Статут, 2003. – 314 с
3. Музика Т.О. Альтернативне зобов'язання як особлива правова конструкція: теорія і практика застосування / Т.О. Музика // Юрист України. – № 2 (23). – 2013. – С. 63-78
4. Музика Т.О. Вибір у механізмі виконання альтернативного зобов'язання / Т.О. Музика // Серія ПРАВО. – № 22. – Том II. – С. 256-259
5. Пригуза П.Д. Зарахування зустрічних однорідних вимог: проблеми застосування / П.Д. Пригуза // Юридичний вісник України. – 2008. – № 15. – С. 8-9.
6. Продаєвич І.С. Систематизація підстав припинення зобов'язань / І.С. Продаєвич // Південно-український правничий часопис. – 2008. – № 4. – С. 109-111
7. Трут Д.В. Неподільність предмету зобов'язання як підстава виникнення солідарної множинності осіб / Д.В. Трут // Актуальні проблеми права: теорія і практика. – 2012. – № 25. – С. 532-541
8. Цивільний кодекс України: Кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/435-15/paran3014#n3014>
9. Цивільний кодекс України: Науково-практичний коментар / За ред. розробників проекту Цивільного кодексу України. – К.: Істина, 2010 – 928 с
10. Чайка И.В. Прекращение обязательств зачетом / И.В. Чайка // Человек. Преступление и наказание. – № 2 (57). – 2007. – С. 54-56

ЧИЧЕРСЬКА
Марія Іванівна
innavegera@gmail.com

УДК 347.97/99

СЛУЖБА СУДОВИХ РОЗПОРЯДНИКІВ В УМОВАХ
ПРОВАДЖЕННЯ СУДОВОЇ РЕФОРМИ

THE SERVICE OF COURT OFFICERS IN TERMS OF PROCEEDINGS
FOR JUDICIAL REFORM

аспірант ПВНЗ «Львівський
університет бізнесу та права»

Проведено аналіз правового становища судових розпорядників. Розкрито функціональне навантаження та призначення судових розпорядників у місцевих судах. Досліджено наукову дискусію стосовно доцільності існування служби судових розпорядників. Обґрунтовано авторську позицію щодо ліквідації служби судових розпорядників. Запропоновано алгоритм ліквідації служби судових розпорядників та перерозподілу їх повноважень у рамках апарату місцевого суду.

Проведен анализ правового положения судебных распорядителей. Раскрыто функциональное нагрози и назначения судебных распорядителей в местных судах. Исследованы научную дискуссию относительно целесообразности существования службы судебных распорядителей. Обоснована авторская позиция относительно ликвидации службы судебных распорядителей. Предложен алгоритм ликвидации службы судебных распорядителей и перераспределения их полномочий в рамках аппарата местного суда.

The analysis of the legal status of court officers was done. Reveals functional load and appointment of court officers in local courts were disclosed. The scientific discussion on the rationale for the service of court officers was analysed. Proved the author's position on the elimination of service of court officers. The liquidation algorithm of service of court officers and redistribution of powers within the local court system was proposed.

Ключові слова: служба судових розпорядників, правовий статус, функціональне навантаження, організаційно-правове забезпечення, судовий розгляд, здійснення правосуддя, місцевий суд

Ключевые слова: служба судебных распорядителей, правовой статус, функциональную нагрози, организационно-правовое обеспечение, судебное разбирательство, осуществление правосудия, местный суд

Keywords: service of court officers, legal status, functional load, organizational and legal support, litigation, administration of justice, local court

ВСТУП

Сучасний етап розвитку систем судоустрою України обумовлений намаганнями політичного керівництва країни завершити впровадження судової реформи, а також імплементувати в національне законодавство України стандарти та критерії побудови системи судочинства, встановлені в нормативно-правових актах ЄС. Реформування судової гілки влади викликано не лише намаганнями подолати корупційні прояви та зробити систему судочинства прозорою і демократичною. Ще одним орієнтиром у проведенні судової реформи є необхідність оптимізації витрат на утримання системи судоустрою, а також раціоналізацію матеріально-фінансового забезпечення місцевих судів загальної юрисдикції в Україні.

З цих позицій вважається за доцільне дослідження можливостей реорганізації організаційної структури місцевих судів, скорочення чисельності персоналу та оптимізацію витрат на утримання окремих

структурних одиниць місцевого суду. Останнім часом все активніше точиться наукова дискусія стосовно доцільності існування служби судових розпорядників. З огляду на вимоги Рекомендації Комітету Міністрів Ради Європи № Рес (2001) 2 від 28.02.2001 щодо побудови та перебудови судових систем та правової інформації в економічний спосіб, така дискусія вважається вкрай актуальною і потребує продовження. Так, однією із ключових вимог зазначеного акту є раціоналізація фінансування судових інстанцій. Саме ліквідація служби судових розпорядників, на наш погляд, дасть змогу досягнути цієї мети.

Ступінь наукової розробки теми

Статус та призначення служби судових розпорядників, а також питання щодо доцільності існування цієї служби на рівні місцевих судів в Україні стали предметом досліджень таких учених: Ю.А. Прута, В.Б. Пчеліна, С.Я. Фурса, Є.І. Фурса, С.В. Щербака, О.Г. Юшкевича та ін.

МЕТА РОБОТИ

Метою статті є доведення можливості ліквідації служби судових розпорядників у місцевих судах загальної юрисдикції в Україні.

РЕЗУЛЬТАТИ

Служба судових розпорядників є одним із елементів загальної системи організаційного забезпечення роботи місцевих судів. Її призначення та природа походження детермінуються самою назвою – функціональне забезпечення розпорядження судовим процесом, тобто фактичне обслуговування безпосереднього судового засідання в межах визначених законодавством, а також нагляд за дотриманням учасниками такого засідання їх прав та обов'язків.

Віднесення служби судових розпорядників до функціональної підсистеми організаційного забезпечення роботи місцевих судів відповідає потребам процесу здійснення правосуддя. Крім того, судові розпорядники в практичному аспекті забезпечують потреби організації самого судового розгляду. Однак останнім часом практика існування такої служби на рівні місцевого суду свідчить про можливість пошуку альтернативних способів функціонального забезпечення судового розгляду.

Щодо статусу та правових підстав функціонування служби судових розпорядників, то тут необхідно звернутися до ст. 159 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» служба судових розпорядників діє у кожному суді. Судові розпорядники забезпечують додержання особами, які перебувають у суді, встановлених правил, виконання ними розпоряджень головуючого в судовому засіданні. Судові розпорядники призначаються на посаду і звільняються з посади керівником апарату відповідного суду. Судові розпорядники забезпечуються одностроєм, зразки якого затверджуються Головою ДСА України за погодженням із Радою суддів України [9].

Щодо практичної діяльності служби судових розпорядників, то законодавець визначив таке: «судові розпорядники керуються у своїй діяльності цим Законом, вимогами процесуального закону, відповідними правилами та інструкціями, розпорядженнями голови суду та судді, а порядок створення та їх діяльності визначається положенням, що затверджується Головою Державної судової адміністрації України за погодженням із Вищою радою правосуддя» [9].

Так, відповідно до Положення про службу судових розпорядників та організацію її діяльності, затвердженого Наказом ДСА України № 112 від 14.07.2011, організаційне забезпечення діяльності служби судових розпорядників здійснює ДСА України та її територіальні управління. Служба утворюється та діє в судах загальної юрисдикції для забезпечення додержання особами, які перебувають у суді, встановлених правил, виконання ними розпоряджень головуючого в судовому засіданні. Служба підпорядковується голові та керівнику апарату суду, а до її складу входять старші судові розпорядники та судові розпорядники. Очолює

службу її керівник. Служба є структурним підрозділом (сектором, відділом) апарату двох осіб, обов'язки керівника служби покладаються на старшого судового розпорядника. Судові розпорядники призначаються на посаду та звільняються з посади керівником апарату суду [5].

З метою врегулювання організації діяльності служби судових розпорядників у судах загальної юрисдикції, умов та порядку виконання судовими розпорядниками обов'язків і повноважень, визначених законодавством, їх взаємодії з правоохоронними органами наказом ДСА України від 18 жовтня 2004 р. № 182/04 було затверджено Інструкцію про порядок забезпечення старшими судовими розпорядниками та судовими розпорядниками проведення судового засідання, їх взаємодії з правоохоронними органами. Згідно з цим нормативно-правовим актом, судові розпорядники виконують посадові обов'язки у взаємодії з працівниками апарату суду, структурних підрозділів організації діяльності служби судових розпорядників територіальних управлінь державної судової адміністрації, спеціальних підрозділів судової поліції, служби поліції з охорони та конвоювання затриманих і взятих під варту та органів внутрішніх справ [11, с. 58].

Отже, незважаючи на те, що судові розпорядники беруть участь в судовому процесі, вони підпорядковуються виключно голові апарату суду, не маючи жодного функціонального підпорядкування суддівському корпусу, навіть голові суду, хоча саме він є найвищою посадовою особою суду. Натомість судові розпорядники виконують розпорядження суддів безпосередньо в судовому засіданні і співпрацюють з помічниками суддів, судовими секретарями, а також іншими учасниками судового розгляду.

Відповідно до Положення про службу судових розпорядників та організацію її діяльності, основними завданнями служби судових розпорядників є:

- додержання особами, які перебувають у суді, встановлених правил;
- виконання учасниками судового процесу та іншими особами, які перебувають в залі судового засідання, розпоряджень головуючого в судовому засіданні [5].

При цьому вказане Положення наділяє судових розпорядників правом складати протоколи про адміністративні правопорушення, передбачені ст. 185³ Кодексу України про адміністративні правопорушення за прояв неповаги до суду. На нашу думку, наділення судових розпорядників таким правом є не досить ефективною практикою, оскільки залишаються невирішеними низка питань. Щодо встановлення факту неповаги до суду, а саме ухилення або злісного ухилення від явки в суд учасників судового розгляду, зокрема, свідка, потерпілого, експерта тощо. Іншими словами судовий розпорядник має самостійно встановити факт ухилення від явки до суду, дослідити обставини та довести умисел.

Аналіз організаційно-правового забезпечення функціонування служби судових розпорядників дає змогу зробити низку проміжних висновків. По-перше, призначення служби службових розпорядників обумовлюється їх функціональними обов'язками, але зміст та обсяги таких обов'язків не мають виключного характеру. Крім того, роль судових розпорядників в судовому засіданні також не настільки виняткова, що їх відсутність може поставити під сумнів законність процедури розгляду. По-друге, аналізуючи кількісний склад посадових осіб місцевих судів, можна побачити, що на сьогодні їх кількість коливається від двох до трьох осіб на один місцевий суд. По-третє, функціонування будь-якого елементу механізму організаційного забезпечення роботи місцевого суду має відповідати вимогам доцільності створення, раціональності фінансового забезпечення та оптимальності функціонального навантаження. Однак, якщо проаналізувати практичні аспекти діяльності служби судових розпорядників, то можна дійти висновку щодо неспівставності розміру витрат на її утримання та роль в судовому засіданні.

Загалом, аналізуючи статус та повноваження судових розпорядників, слід констатувати, що функціональне навантаження на них, а також сама мета та завдання функціонування такої служби, потребують певного переосмислення. Служба судових розпорядників за своїм призначенням має виконувати сервісну функцію, так само як і помічник судді та секретар у судовому засіданні. З цих позицій діяльність судових розпорядників має виходити суто за межі стеження за порядком, особливо враховуючи той факт, що функція підтримання правопорядку в судах належить до компетенції спеціальних правоохоронних органів.

Саме тому науковці С.Я. Фурса, Є.І. Фурса, С.В. Щербак [11] ставлять питання про недоцільність існування служби судових розпорядників. По-перше, вони виходять з того, що процесуальне законодавство передбачає виконання функцій судового розпорядника у разі його відсутності секретарем судового засідання. По-друге, дослідники стверджують, що функція дотримання порядку в судовому засіданні не виконується судовим розпорядником самостійно, оскільки для цього він має співпрацювати із відповідними органами системи МВС України, які мають безпосередньо видаляти порушників дисципліни в залі суду.

Так, О.Г. Юшкевич, аналізуючи обсяг повноважень судових розпорядників, вважає, що служба судових розпорядників має існувати. По-перше, на відміну від секретаря судового засідання, діяльність якого спрямована на вирішення питань процесуального характеру, судовий розпорядник вирішує питання, які стосуються організації та проведення конкретного судового засідання, порядок розв'язання яких, як правило, не регулюється процесуальним законодавством. По-друге, наявність у судовому засіданні судового розпорядника безумовно створює максимально сприятливі умови для всебічного та ефективного розгляду адміністративної справи. Діяльність судового розпорядника дозволяє секрета-

рю судового засідання зосередити свої зусилля на повному фіксуванні судового засідання технічними та іншими засобами [12, с. 317-318].

Натомість, зовсім протилежний погляд на згадане вище висловлює Ю.А. Прут, яка досліджує цивільно-процесуальний статус судового розпорядника у цивільному процесі. Так, дослідниця піддає критиці наукову думку про те, що участь у судовому процесі судового розпорядника є гарантією здійснення правосуддя шляхом створення належних умов для проведення судового засідання, забезпечення додержання особами, які перебувають у суді, встановлених чинним законодавством та правилами внутрішнього розпорядку роботи суду норм поведінки, дотримання вимог процесуальних законів під час здійснення судом правосуддя. На підставі проаналізованих норм комплектування судів загальної юрисдикції посадами судових розпорядників дослідниця вказує, що кількість їх посад значно менша, ніж кількість суддів відповідного суду. Відтак, під час здійснення правосуддя судових розпорядників на всіх суддів бракує, а тому їхні обов'язки фактично виконує секретар судового засідання чи інший працівник суду. Тобто, відбувається поєднання в одній особі процесуальних обов'язків двох самостійних учасників цивільного процесу. Такі обставини свідчать про недоцільність існування у суді посади судового розпорядника та необхідність її скасування з перекладенням його процесуальних функцій на секретаря судового засідання [10, с. 20].

Слід погодитися із думкою Ю. А. Прут, яка слушно зазначила, що комплектування місцевих судів посадовими особами служби судових розпорядників відбувається таким чином, що їх не вистачає для участі у всіх судових засіданнях. На нашу думку, на відміну від С.Я. Фурси, Є.І. Фурси, С. В. Щербак та Ю. А. Прут, доцільним вбачається розподілити обов'язки судового розпорядника між секретарем та помічником судді, а частину повноважень делегувати Службі судової охорони.

Отже, ліквідація служби судових розпорядників стане вагомим здобутком у скороченні витрат на утримання місцевих судів. На користь викладеної вище позиції слід навести такі аргументи:

По-перше, повноваження судових розпорядників незначні за своїм обсягом, але мають особливість, незважаючи на це, їх кількість в місцевих судах недостатня для одночасної присутності на всіх судових засіданнях, що відбуваються в такому суді, а, отже, неможливо ефективно стежити за дотриманнями відповідної норми та запобіганням правопорушень у процесі судового засідання з боку його сторін або третіх осіб.

По-друге, організаційно-правове забезпечення служби судових розпорядників надто обтяжливе та включає в себе, окрім Закону України «Про судоустрій і статус суддів» та відповідного Положення про службу судових розпорядників, ще сім нормативно-правових актів переважно ДСА України, які стосуються окремих аспектів діяльності служби.

По-третє, ліквідація служби судових розпорядників здатна зменшити витрати на утримання місцевих судів. На сьогодні немає точних статистичних даних стосовно розміру витрат на утримання вказаної служби та навіть точної кількості працівників такої служби по всіх місцевих судах України. Але користуючись нормами комплектування судів загальної юрисдикції посадами старших судових розпорядників та судових розпорядників, затверджених відповідним Наказом ДСА України № 79/05 від 12.07.2005 р. [3], можна визначити їх приблизну штатну чисельність. Так, станом на 01.01.2017 р. в Україні функціонує 663 місцеві суди. Згідно з вказаними нормами, в кожному місцевому суді загальної юрисдикції передбачається наявність одного старшого судового розпорядника та судових розпорядників, виходячи із кількості суддів місцевого суду із розрахунку один судовий розпорядник до двох суддів. Відтак, в середньому в одному місцевому суді загальної юрисдикції налічується три посадові особи служби судових розпорядників, що в масштабах України складає 1989 осіб. При цьому, враховуючи розмір мінімального посадового окладу в 2017 р. на рівні 3200 грн, навіть без урахування премій та надбавок, витрати на оплату праці судових розпорядників сягнуть 6,3 млн. грн щомісячно. Крім того, судові розпорядники забезпечуються одностроєм, виготовлення та оновлення якого також вимагає бюджетного фінансування. А враховуючи той факт, що воно здійснюється за рахунок розміщення державного замовлення, можна констатувати ще й потенційну наявність корупційних ризиків.

Отже, пропонується такий алгоритм ліквідації служби судових розпорядників:

1. Виключити із Закону України «Про судоустрій і статус суддів» статтю 159 «Служба судових розпорядників», вилучити із тексту цього закону словосполучення «служба судових розпорядників». Визнати такими, що втратили чинність такі нормативно-правові акти:

– Наказ ДСА України «Про затвердження Положення про службу судових розпорядників та організацію її діяльності» № 112 від 14.07.2011 [5];

– Розпорядження ДСА України «Про організацію діяльності служби судових розпорядників» № 6 від 14.05.2004 [8];

– Наказ ДСА України «Про затвердження форменого одягу і знаків розрізнення працівників служби судових розпорядників, опису та рисунка емблеми служби судових розпорядників» № 125/04 від 15.07.2004 [6];

– Наказ ДСА України «Про затвердження норм забезпечення форменим одягом та спорядженням працівників служби судових розпорядників, правил носіння форменого одягу працівниками служби судових розпорядників та розміщення на ньому знаків розрізнення» № 171/04 від 01.10.2004 [2];

– Наказ ДСА України «Про затвердження Положення про порядок одержання, обліку, видачі форменого одягу, спорядження та знаків розрізнення працівникам служби судових розпорядників» № 135 від 23.12.2005 [4];

– Наказ ДСА України «Про затвердження Норм комплектування судів загальної юрисдикції посадами старших судових розпорядників та судових розпорядників» № 79/05 від 12.07.2005 [3];

– Наказ ДСА України «Про затвердження форми звітності для підрозділів служби судових розпорядників апеляційних і місцевих судів та територіальних управлінь державної судової адміністрації» № 243/04 від 29.12.2004 [7];

– Наказ ДСА України «Про затвердження Інструкції про порядок забезпечення старшими судовими розпорядниками та судовими розпорядниками проведення судового засідання, їх взаємодії з правоохоронними органами» № 182/04 від 18.10.2004 [0].

2. Перерозподілити функції служби судових розпорядників, які вони виконують безпосередньо під час судових засідань, між іншими підрозділами та посадовими особами апарату місцевого суду в такий спосіб (табл. 1).

Наведений вище перерозподіл функцій судових розпорядників потребує внесення відповідних змін до функціональних обов'язків вказаних працівників апарату місцевого суду.

3. Оптимізувати штатний розклад місцевих судів, виключивши з нього посаду судового розпорядника та старшого судового розпорядника. При цьому вивільнених осіб перевести, у разі наявності, на вакантні посади працівників апарату місцевого суду відповідно до освітнього рівня та професійно-кваліфікаційних вимог. У разі відсутності такої можливості з переводу передбачається звільнення судових розпорядників. Оптимізація персонального складу апарату місцевого суду дасть змогу отримати економію фонду оплати праці на рівні двох-трьох посадових окладів, що дасть змогу підвищити рівень матеріального забезпечення інших категорій працівників, зокрема помічників суддів та секретарів судового засідання.

Таблиця 1

Алгоритм перерозподілу повноважень служби судових розпорядників, визначених у Положенні про службу судових розпорядників та організацію її діяльності, затвердженого наказом ДСА України № 112 від 14.07.2011 (далі – Положення) [5]

Функція відповідно до п. 5.1. та 5.2. Положення	Кому делегується
за дорученням головування робити зауваження учасникам судового процесу та іншим особам, присутнім у залі судового засідання, в разі порушення ними встановлених правил або невиконання розпоряджень головування в судовому засіданні, вимагати від таких осіб додержання порядку та вживати відповідних заходів щодо усунення порушень	Служба судової охорони
звертатися до працівників правоохоронних органів у випадках порушень громадського порядку у приміщенні суду та з метою затримання осіб, які чинять протиправні дії	
видаляти з приміщення суду та зали судового засідання за розпорядженням голови суду, або головування судді осіб, які відмовляються виконувати їх законні вимоги, проявляють неповагу до суду, порушують громадський порядок у приміщенні суду та процесуальний порядок здійснення судочинства тощо	
складати протоколи про адміністративні правопорушення, передбачені статтею 185 ³ Кодексу України про адміністративні правопорушення	
забезпечувати виконання вимог процесуального законодавства щодо проведення закритого судового засідання та вживати заходів до обмеження входу до залу судового засідання сторонніх осіб	Працівники господарського та інформаційного структурних підрозділів апарату суду
забезпечувати належний стан залу судового засідання чи приміщення, в якому планується проведення виїзного засідання, підготовку його до слухання справи і доповідати про готовність головуванню	
визначати з урахуванням кількості місць конкретні місця розміщення та можливу кількість осіб, які можуть бути присутні в залі судового засідання	Секретар судового засідання
оголошувати про вхід суду до залу судового засідання і вихід з нього та пропонувати всім присутнім встати	
запрошувати за розпорядженням головування до залу судового засідання свідків, експертів, перекладачів та інших учасників судового процесу, приводити їх до присяги	Помічник судді
за розпорядженням головування приймати від учасників судового процесу документи, докази та інші матеріали, що стосуються розгляду справи, і передавати їх	
забезпечувати координацію діяльності щодо доставки в судові засідання підсудних, які тримаються під вартою	
виконувати інші розпорядження головування щодо забезпечення належних умов для проведення судового засідання	
забезпечувати дотримання вимог процесуального законодавства з метою обмеження спілкування свідків, які вже були допитані судом, із тими свідками, яких суд ще не допитав	

ВИСНОВКИ

Таким чином, ліквідація служби судових розпорядників не матиме негативного впливу на організаційно-правове забезпечення роботи місцевого суду, натомість суттєво оптимізує склад апарату місцевого суду та використання фінансових ресурсів фонду оплати праці. Що ж стосується витрат на організаційне забезпечення діяльності судових розпорядників, зокрема придбання однострою, то їх доцільно перерозподілити на інші нагальні потреби місцевого суду.

Стосовно функціонального перерозподілу повноважень та обсягу обов'язків судових розпорядників щодо забезпечення належної організації судового засідання, то передбачається таке:

– функції щодо підтримання громадського порядку в залі судового засідання та у приміщенні суду й повноваження складання адміністративного протоколу за порушення вимог ст. 185³ КУпАП передати до служби судової охорони;

– організаційно-розпорядчі функції в судовому засіданні передати секретарю судового засідання;

– функції з функціонального забезпечення судового розгляду та оперативності проведення судових засідань передати помічнику судді.

Крім того, подібний перерозподіл жодним чином не порушуватиме процесуальних прав сторін судового розгляду та не впливатиме на законність самого судового засідання.

Список використаних джерел

1. Про затвердження Інструкції про порядок забезпечення старшими судовими розпорядниками та судовими розпорядниками проведення судового засідання, їх взаємодії з правоохоронними органами: Наказ ДСА України № 182/04 від 18.10.2004 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://dsa.court.gov.ua/dsa/2214/ndsa2/>

2. Про затвердження норм забезпечення форменим одягом та спорядженням працівників служби судових розпорядників, правил носіння форменого одягу працівниками служби судових розпорядників та розміщення на ньому знаків

розрізнення: Наказ ДСА України № 171/04 від 01.10.2004 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://dsa.court.gov.ua/dsa/2214/ndsa3/>

3. Про затвердження Норм комплектування судів загальної юрисдикції посадами старших судових розпорядників та судових розпорядників: Наказ ДСА України № 79/05 від 12.07.2005 [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://dsa.court.gov.ua/dsa/2214/ndsa7/>

4. Про затвердження Положення про порядок одержання, обліку, видачі форменого одягу, спорядження та знаків розрізнення працівникам служби судових розпорядників: Наказ ДСА України № 135 від 23.12.2005 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://dsa.court.gov.ua/dsa/2214/ndsa8/>

5. Про затвердження Положення про службу судових розпорядників та організацію її діяльності: Наказ ДСА України від 14.07.2011 № 112 [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/rada/show/v0112750-11>

6. Про затвердження форменого одягу і знаків розрізнення працівників служби судових розпорядників, опису та рисунка емблеми служби судових розпорядників: Наказ ДСА України № 125/04 від 15.07.2004 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://dsa.court.gov.ua/dsa/2214/ndsa11/>

7. Про затвердження форми звітності для підрозділів служби судових розпорядників апеляційних і місцевих судів та територіальних управлінь Державної судової адміністрації: Наказ ДСА України

№ 243/04 від 29.12.2004 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://dsa.court.gov.ua/dsa/2214/ndsa5/>

8. Про організацію діяльності служби судових розпорядників: Розпорядження ДСА України № 6 від 14.05.2004 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://dsa.court.gov.ua/dsa/2214/dsar1/>

9. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 07.07.2010 № 2453-VI [Електронний документ] – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1402-19>

10. Прут Ю.А. Цивільно-процесуальний статус осіб, які є іншими учасниками цивільного процесу: автореф. дис. к.ю.н. за спеціальністю 12.00.03/ Ю.А. Прут. – Івано-Франківськ: Івано-Франківський університет права імені Короля Данила Галицького, 2016. – 28 с.

11. Пчелін В.Б. Правові засади діяльності служби судових розпорядників / В.Б. Пчелін // Право і безпека. – № 2 (53). – 2014. – С. 57-60.

12. Фурса С.Я. Цивільний процесуальний кодекс України: науково-практичний коментар : у 2 т. - Т. 1 / С.Я. Фурса, Є.І. Фурса, С.В. Щербак. - К.: КНТ, 2007. – 916 с.

13. Юшкевич О.Г. Процесуальний статус судового розпорядника в адміністративному процесі / О.Г. Юшкевич // Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ. – 2012. – № 1. – С. 313-319.

ЕНГЕЛЬС

Ірина Олександрівна
engelsiryna@gmail.com

УДК 338.242:658.26

РОЛЬ ЕНЕРГОЗБЕРІГАЮЧИХ ТЕХНОЛОГІЙ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ
РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВАROLE OF ENERGY SAVING TECHNOLOGIES IN PROVIDING
ENTERPRISE DEVELOPMENT

аспірант кафедри
статистики, обліку та
економічної інформатики,
Дніпровський національний
університет імені Олеся
Гончара

Стаття присвячена визначенню ролі енергозберігаючих технологій у забезпеченні енергоефективного шляху розвитку підприємства. Обґрунтовано необхідність впровадження інноваційних енергозберігаючих технологій для забезпечення ефективного функціонування підприємства в реаліях обмеженості енергоносіїв та зростання цін на енергоресурси.

Статья посвящена определению роли энергосберегающих технологий в обеспечении энергоэффективного пути развития предприятия. В статье обоснована необходимость внедрения инновационных энергосберегающих технологий для обеспечения эффективного функционирования предприятия в реалиях ограниченности энергоносителей и роста цен на энергоресурсы.

The present article is dedicated to determination of the role of energy saving technologies to ensure energy efficient way of enterprise development. The article substantiates the necessity of the introduction of innovative energy saving technologies to ensure the effective functioning of the enterprise in realities of energy limitations and energy prices growth.

Ключові слова: енергозбереження, енергоефективність, енергозберігаючі технології

Ключевые слова: энергосбережение, энергоэффективность, энергосберегающие технологии

Keywords: energy saving, energy efficiency, energy saving technologies

ВСТУП

У сучасних умовах проблема енергоефективності стає все більш актуальною на споживчому рівні, на рівні підприємств і в міжнародному масштабі. Вона розглядається з різних ракурсів: економія природних ресурсів, забруднення навколишнього середовища, конкурентоздатність окремих підприємств і держав, добробут суспільства, енергетична безпека. У літературі наявне розмежування понять «енергоефективність» та «енергозбереження». В цілому «енергозбереження» визначають як зменшення обсягу використання енергії за рахунок зниження споживання енергетичних ресурсів, а «енергоефективність» означає отримання того ж результату за рахунок меншої кількості енергії.

Питанням енергозбереження та енергоефективності присвячено багато наукових праць вітчизняних та зарубіжних вчених, таких як Г.С. Асланян, Ю.І. Бакалін, І.А. Башмаков, В.В. Биба, В.Г. Бурлака, Дж. Вагнер, В.І. Вейц, С.Д. Волобріньський, Д.Б. Вольфберг, К. Гіллінгем, Д.Ю. Дрожжин, Д.В. Зеркалов, В.В. Іванова, О.М. Король, О.М. Кулініч, М.М. Кулик, В.В. Микитенко, Д.М. Овчаренко, Б.В. Пишменний, Ф.Є. Поклонський, О.І. Продіус, Д. Рапсон, О.В. Сінгуцький, Т.Ф. Хан та інші.

У науковій літературі широко висвітлені теоретичні основи енергозбереження та енергоефективності, обговорена енергетична політика

держав. Разом з тим, залишаються недостатньо опрацьованими питання пріоритетних та ефективних у сучасних умовах господарювання і перспективних шляхів розвитку підприємств з точки зору енергоефективності.

МЕТА РОБОТИ полягає у визначенні ролі енергозберігаючих технологій у забезпеченні енергоефективного шляху розвитку підприємства.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Методологічною та інформаційною основою роботи є матеріали наукових досліджень, опубліковані у періодичних виданнях, дані звітності підприємств. При проведенні дослідження використано методи структурно-логічного аналізу – для теоретичного узагальнення і формулювання висновків, порівняння та узагальнення – для виявлення закономірностей, графічного аналізу – для наочного представлення динаміки показників.

РЕЗУЛЬТАТИ

У теперішній час основним чинником успішної діяльності для підприємств є енергозбереження. Головною метою розробки програм енергозбереження на промислових підприємствах є зниження споживання енергоресурсів, яке безпосередньо залежить від зменшення споживання теплової та електричної енергії, а також нарощування вико-

ристання додаткових відновлюваних джерел енергії в межах підприємства.

Формами прояву енергозбереження є: зниження енергоємності продукції; зміна в структурі енергоспоживання шляхом заміни більш дефіцитних енергоносіїв менш дефіцитними; зниження рівня забруднення навколишнього середовища; збільшення коефіцієнта корисного використання енергії, що супроводжується зростанням економічної ефективності енергогосподарства та ін. Все це визначає необхідність активізації енергозберігаючої політики на промислових підприємствах, покликаній наростити виробничий капітал їх енергогосподарств, перевести їх економіку в режим енергозбереження [1].

Питання енергозбереження актуальні для підприємств металургійної галузі, які використовують велику кількість енергоресурсів. Динаміка енергоспоживання та кінцевих результатів діяльності представлена на прикладі двох металургійних підприємств: ПАТ «Запорізький металургійний комбінат «Запоріжсталь» і ПрАТ «Євраз»

Дніпровський металургійний завод» за даними їх звітності [2, 3].

Відомо, що зменшення витрат сприяє зростанню прибутку. Але на обох досліджуваних підприємствах величина енерговитрат зростає протягом 2009 - 2012 рр. та 2014 - 2015 рр. (рис. 1). Та саме в ці періоди виручка від реалізації продукції і валовий прибуток збільшуються (рис. 2 і 3). Це відбувається і завдяки зменшенню частки енерговитрат в структурі собівартості продукції підприємств. Економія енергетичних витрат на одиницю продукції підприємства представляє собою прояв енергозбереження, тобто питому економію витрат на енергетичні ресурси.

Таким змінам сприяла реалізація енергозберігаючих заходів на підприємствах. У ПАТ «Запорізький металургійний комбінат «Запоріжсталь» впроваджено у 2010 р. комплекс для вдмухування пиловугільного палива в доменні печі, що дозволяє відмовитися від використання природного газу і частково знизити витрати коксу при виробництві чавуну.

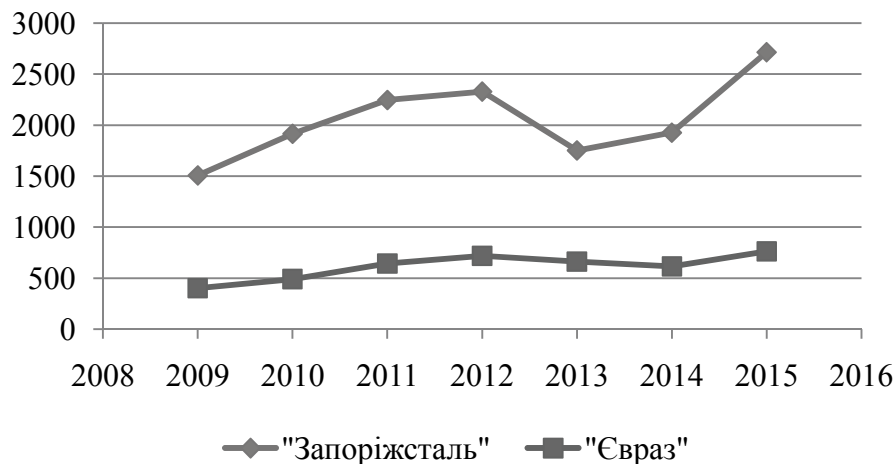

Рис. 1. Динаміка величини енерговитрат, млн. грн.

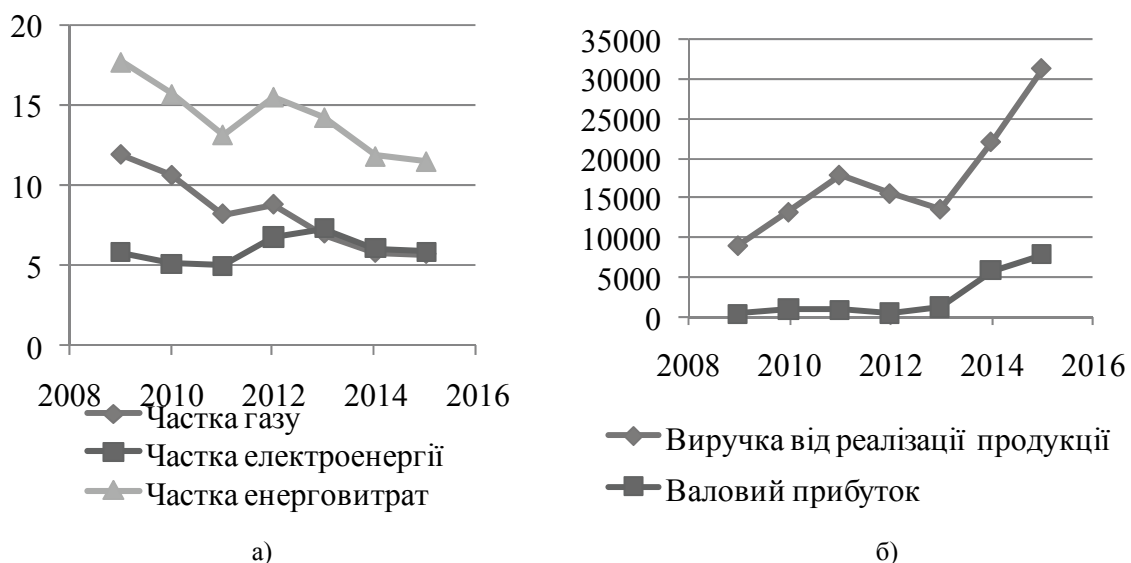
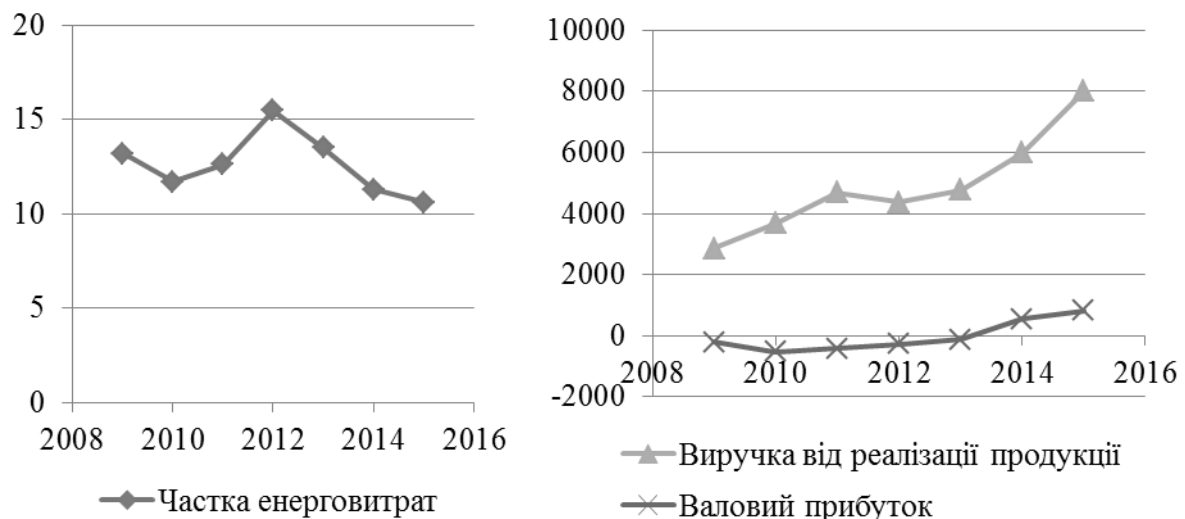

Рис. 2. Динаміка частки енерговитрат у собівартості продукції, % (а) та виручки від реалізації продукції і валового прибутку, млн. грн. (б) ПАТ «Запорізький металургійний комбінат «Запоріжсталь»

а) б)

Рис. 3. Динаміка частки енерговитрат у собівартості продукції, % (а) та виручки від реалізації продукції і валового прибутку, млн. грн. (б) ПрАТ «Свраз Дніпровський металургійний завод»

З метою енергозбереження та підвищення енергоефективності виробництва у 2015 р. у ПАТ «Запоріжсталь» реалізована комплексна програма модернізації існуючого обладнання, економічний ефект від впровадження якої склав близько 195 млн. грн. Також на підприємстві були реалізовані енергозберігаючі проекти: оптимізація роботи сводових горілок в мартенівському цеху (економія понад 113 млн. грн.), перепідключення повітряних турбокомпресорів з більш високим ККД в киснево-компресорному цеху (економічний ефект близько 8,4 млн. грн.), установка пароводяних водопідігрівачів у ТЕЦ, що забезпечує відхід від використання природного газу для підігріву води (економічний ефект 9,85 млн. грн.), автоматизація системи комерційного обліку енергетичних ресурсів, завдяки якій виключаються перевитрати і втрати паливно-енергетичних ресурсів [4]. У ПрАТ «Свраз Дніпровський металургійний завод» в 2015 р. досягнуті зменшення втрат вторинних енергоресурсів (доменного та коксового газу) до нормативного рівня та оптимізація структури палива в ТЕЦ. У 2014 р. з метою економії енергоносіїв завершена децентралізація виробництва стислого повітря, оптимізація роботи обладнання в часи пік, досягнута робота доменного цеху без використання природного газу протягом року [3].

На підставі вивчення закордонного досвіду вирішення питань енергозбереження та екології, а також досвіду українських металургійних підприємств, отриманого в останні роки, слід зазначити, що тільки повне технічне переоснащення і модернізація підприємств гірничо-металургійного комплексу дають суттєвий ефект з енергозбереження. Гострота проблеми високої енергоємності виробництва посилилася з різким підвищенням цін на природний газ і електроенергію, які використовуються на всіх металургійних переділах і суттєво впливають на собівартість металопродукції. Поряд з високою енергоємністю і значним зносом

виробничих фондів до числа негативних особливостей вітчизняного гірничо-металургійного комплексу відносяться: низька ступінь використання альтернативних видів енергії та вторинних енергоресурсів (7-8%), яка в 3-4 рази менше в порівнянні з країнами ЄС (25%); великі втрати вторинних горючих газів (доменного, коксового, конвертерного); використання застарілих технологій, зношеного обладнання; низька ступінь утилізації вторинних енергоресурсів (тепла металу, пара, води); надзвичайно високі питомі витрати енергії при виробленні одиниці продукції; неоптимальна з сучасної точки зору структура витрат за видами енергоносіїв. Основними технічними заходами, які сприяють енергозбереженню на металургійних підприємствах, є: оновлення основних фондів, розробка і впровадження прогресивних енергозберігаючих і безвідходних технологій, заміна природного газу альтернативними видами палива, де це можливо і економічно доцільно; розширення використання вторинних енергоресурсів, перш за все теплових; утилізація конденсату промислового пара; зниження втрат паливно-енергетичних ресурсів на всіх стадіях технологічного циклу [5].

На підприємствах різних галузей вирішенню проблеми підвищення ефективності використання енергоресурсів приділяється значна увага. Програми організаційно-технічних заходів з економії палива, теплової та електричної енергії виокремлюються за такими основними напрямками [1]:

- підвищення ефективності використання енергії і палива у виробництві;
- поліпшення використання і структури виробничого обладнання;
- удосконалення технології виробництва;
- підвищення якості сировини і застосування менш енергоємних її видів.

Весь потенційний запас енергозбереження, який можна було реалізувати організаційно-технічними заходами, вже практично вичерпано в останні роки

при капітальних ремонтах і модернізації технологічного обладнання, виробництв та покращенні технологічних процесів. Дослідження вчених [6] підтверджують, що підприємства вже пройшли перший етап боротьби за енергоефективність, поки питання вирішувались завдяки відносно дешевим, швидким за строками виконання та окупності з невеликою ефективністю проектам. Це був необхідний історичний етап, коли потреба в економії енергії ставала актуальнішою, але існували проблеми відсутності суттєвих коштів та досвіду впровадження проектів з енергозбереження. Зараз підприємства надають перевагу більш серйозним структурним проектам, які потребують більших витрат, але дають досить високий, а головне – довгостроковий результат.

Тому на часі вже не модернізація обладнання і удосконалення технологій, а впровадження нового енергоефективного обладнання та інноваційних енергозберігаючих технологій. Проте все ще залишається емпіричний підхід до визначення найбільш значущих і економічно ефективних енергозберігаючих заходів. Досягнуті успіхи впровадження енергозберігаючих технологій поєднуються з великими витратами. У більшості випадків реалізовувалися проекти, доцільні з точки зору удосконалення технологічного процесу, і дуже добре, якщо вони також підвищували й енергоефективність виробництва. Але на сьогодні у зв'язку з обмеженістю енергоносіїв та підвищенням цін на енергетичні ресурси настав час цілеспрямованого інвестування енергозберігаючих проектів. Зараз зростає ефективність інвестицій в енергозберігаючі проекти, що і враховується в процесі пошуку раціонального розподілу інвестиційних ресурсів, і в результаті обираються проекти енергозбереження. В даний час широко розробляються в основному проблеми, пов'язані з технічними аспектами реалізації енергозберігаючих заходів. Сучасне енергозбереження максимальний економічний ефект може мати тільки на основі впровадження новітніх технологій, що сприяють скороченню енергоемності виробництва.

З економічної точки зору вибір в області енергоефективності включає інвестиційні рішення, які знаходять компроміс між високими початковими капітальними витратами і зниженими операційними витратами енергії в майбутньому на користь цих проектів, на відміну від проектів з меншими капітальними витратами та більшим поточним споживанням енергії в наступних періодах. Рішення про енергоефективне інвестування базується на обґрунтуванні співвідношення цієї первісної вартості капіталу з очікуваними майбутніми заощадженнями. Оцінка майбутніх заощаджень вимагає формування очікувань щодо майбутніх цін на енергоносії, зміни інших операційних витрат, пов'язаних з використан-

ням енергії (наприклад, платежі за забруднення), інтенсивності використання та терміну служби обладнання. Порівняння цих очікуваних майбутніх грошових потоків вимагає їх дисконтування [7]. Якщо збільшення цін на енергію буде постійним, реалізація енергозберігаючих проектів матиме значний вплив на енергоефективність, тому підприємства будуть вимушені замінювати старе обладнання, впроваджувати нові технології.

Впровадження інноваційних енергозберігаючих технологій сприяє зростанню енергоефективності і забезпечує енергоефективний шлях розвитку підприємства та його прискорене економічне зростання.

ВИСНОВКИ

Для вітчизняних підприємств найбільш доцільним і перспективним напрямом енергозбереження має стати впровадження енергозберігаючих технологій. На сьогодні недостатньо модернізації обладнання та удосконалення технологій для високих темпів росту енергоефективності. Високий і довгостроковий результат для забезпечення ефективного функціонування підприємства в реаліях обмеженості енергоносіїв та зростання цін на енергоресурси дає впровадження інноваційних енергозберігаючих технологій.

Список використаних джерел

1. Иванова В.В. Энергосбережение как экономический ресурс / В.В. Иванова // Экономика промышленности. – 2009. – № 3. – С. 163-171.
2. ПАТ «Запорізький металургійний комбінат «Запоріжсталь» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://smida.gov.ua/db/participant/00191230>
3. ПрАТ «Євраз Дніпровський металургійний завод» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.smida.gov.ua/reestr/?kod=05393056>
4. ПАТ «Запоріжсталь» акцентує зусилля на комплексній програмі з енергозбереження [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.zaporizhstal.com/news/details/pao-zaporozhstal-akcentiruet-usiliya-na-kompleksno/uk/>
5. Поклонский Ф.Е. Основные направления решения проблем энергоемкости продукции металлургических предприятий Украины / Ф.Е. Поклонский, В.Н. Ращупкина // Экономика промышленности. – 2010. – № 3. – С. 74-79.
6. Кітченко О.М. Сутність та складові потенціалу енергозбереження промислового підприємства в умовах трансформації економіки / О.М. Кітченко // Актуальні проблеми економіки. – 2012. – № 2. – С. 136-143.
7. Gillingham K. The Rebound Effect and Energy Efficiency Policy / K. Gillingham, D. Rapson, G. Wagner // Review of Environmental Economics and Policy. – 2015. – Vol. 10.1. – P. 68-88.

ФУРСОВА

Вікторія Анатоліївна
vikfursova@gmail.com

УДК 336.77.01

МЕХАНИЗМ КРЕДИТОВАНИЯ: ТЕОРЕТИЧЕСКИЙ АСПЕКТ

MECHANISM OF LENDING: THEORETICAL ASPECTS

к.е.н., доцент, Національний
аерокосмічний університет
ім. М.С. Жуковського
"Харківський авіаційний
інститут"

В статье исследованы подходы к определению сущности механизма кредитования, рассмотрены их достоинства и недостатки, выделены основные характеристики понятия механизм кредитования.

In the article author examined approaches to defining the essence of mechanism of lending, reviewed their advantages and disadvantages, highlighted the main features of the concept of the mechanism of lending.

Ключевые слова: механизм кредитования, процесс кредитования, кредитные отношения, техника кредитования, кредит

Keywords: mechanism of lending, the lending process, credit relations, credit technology, loan

ВВЕДЕНИЕ

Кредитование является одним из основных способов доступа к финансовым ресурсам для всех субъектов хозяйствования. Более того, кредит представляет собой главный фактор экономического роста страны и обеспечения стабильной работы компаний. Необходимо отметить, что организация кредитования представляет собой определенную последовательность процедур, регулируемых как на уровне кредитного учреждения, так и на государственном уровне, что позволяет сделать выводы о существовании механизма кредитования. В связи с этим для повышения эффективности кредитования особое значение приобретает исследование сущности механизма кредитования, что и актуализировало тему исследования.

Вопросами исследования теории и практики организации кредитования занимались такие отечественные и зарубежные ученые как: Ю. П. Авдиянц, М. Д. Барковский, А.Н. Беломестный, О.И. Лаврушин, Е.В. Пашенко, А.В. Шаропатова и др. Анализ представленных в литературе научных результатов показал, что понятие «механизм кредитования» часто отождествляют с «процессом кредитования», «системой кредитования», что обуславливает необходимость дальнейших исследований данной проблемы.

ЦЕЛЬ РАБОТЫ

Целью исследования является систематизация существующих подходов к определению понятия «механизм кредитования» и выявление его основных характеристик.

МЕТОДЫ ИССЛЕДОВАНИЯ

Методологической и информационной базой работы являются научные труды зарубежных и отечественных ученых, ресурсы Internet.

РЕЗУЛЬТАТЫ

Изучение экономической литературы показало, что авторы не пришли к единой позиции по поводу

сущности и элементов механизма кредитования. Чаще всего «механизм кредитования» рассматривают с широкой точки зрения, как составную часть кредитной системы или хозяйственного механизма, и узкой – как совокупность организационно-экономических приемов по выдаче и возврату кредита [1, 2]. О.В. Демченко выделяет три типа подходов к определению сущности «механизма кредитования»: базисный, надстроенный и базисно-надстроенный [3]. Однако автор не раскрывает предложенные подходы. В свою очередь А.Н. Беломестный акцентирует свое внимание преимущественно на подходах, учитывающих разные элементы или цели механизма кредитования, что сужает возможности определения сущности данного понятия [4].

Проведенный нами терминологический анализ понятия «механизм кредитования» (таблица 1) позволяет выделить несколько подходов к определению его сущности.

В частности, такие авторы, как Ю.П. Авдиянц [1], Е.В. Пашенко [2] считают «механизм кредитования» частью «кредитной системы», в энциклопедическом словаре экономики и права «механизм кредитования» представлен как часть «хозяйственного механизма». Поскольку кредит по своей сути является основным элементом кредитной системы, то мы согласны с мнением, что «механизм кредитования» представляет собой часть кредитной системы и обеспечивает ее функционирование. Тем не менее, в данных определениях наблюдаются существенные различия по количеству и видам элементов, входящих в механизм кредитования.

Через призму «кредитных отношений» рассматривают «механизм кредитования» В.С. Пашковский [5], М.Д. Барковский [6]. Однако, как верно, отмечает А.Н. Беломестный, несмотря на то, что механизм кредитования действительно отображает сущность кредитных отношений возникающих между кредитором и заемщиком, это не является основным при определении его сущности и сужает понимание его содержания [4].

Таблица 1

Анализ дефиниции «механизм кредитования» [авторская разработка]

Подход	Автор	Дефиниция
Элемент или часть кредитной системы	Ю. П. Авдиянц	механизм кредитования с широкой точки зрения - это основной элемент кредитной системы, с узкой – совокупность организационно-экономических приемов по предоставлению и возврату кредитов в банках.
	Е.В. Пащенко	механизм кредитования в широком смысле, как составная часть кредитной системы – это процесс привлечения средств вкладчиков на депозиты для предоставления кредитов заемщикам в дальнейшем на определенных условиях (в зависимости от вида ссуды; целевого характера; мониторинга, с позиции уменьшения риска невозврата и полного погашения, в соответствии с условиями договора) с последующим возвратом вкладчикам средств с определенной доходностью; механизм кредитования в узком смысле – совокупность подходов к кредитованию в зависимости от кредитного продукта, от организации процесса кредитования с учетом основных принципов кредитования.
Элемент или часть хозяйственного механизма	Энциклопедический словарь экономики и права	механизм кредитования - составной элемент хозяйственного механизма, который включает принципы кредитования, планирование и управление кредитом, условия и методы кредитования, способы его количественного регулирования, взимание процентов за кредит.
Форма организации кредитных отношений	В. С. Пашковский	механизм кредитования – конкретное воплощение, форма действующей организации кредитных отношений.
	М. Д. Барковский	механизм кредитования – форма проявления и реализации кредитных отношений в конкретных исторических условиях.
Техника кредитования	О. И. Лаврушин, Н. Валенцева	механизм кредитования представляет собой формы и способы использования кредита в хозяйственной практике .
	В. А. Челноков	механизм кредитования охватывает такие элементы, как выбор вида ссуды, объектов кредитования и расходов, оценка объектов кредитования, применение разных методов расчета размеров кредита, установление способа его погашения.
Способ организации процесса кредитования	С.О. Завьялов	механизм кредитования являет собой практическую реализацию кредитных отношений и в тоже время формализованный фактический способ организации кредитного процесса предоставления денежных средств банком заемщику во временное пользование на основе принципов возвратности, платности и срочности.
	И. С. Гуцала	механизм кредитования - это система действий и организационно-экономических приемов, инструментов воздействия, благодаря которым реализуется роль кредита в общественном воспроизводстве, то есть вводится в действие процесс кредитования, который регулируется в соответствии с действиями экономических законов.
Совокупность систем	А.В. Шаропатова	механизм кредитования включает в себя функциональные (методы и инструменты кредитования, и кредитные рычаги) и обеспечивающие (подсистемы правового, нормативного и информационного обеспечения) системы.
Цель создания	М. Г. Дмитренко, В. С. Потлатюк	механизм кредитования это совокупность принципов, организационных форм, методов и правил, установленных законодательно и направленных на обеспечение управления кредитом.
	М. И. Крупка	механизм кредитования – совокупность методов и форм, инструментов и рычагов с соответствующим регулированием и обеспечением их влияния на развитие всех сфер национальной экономики.
Способ реализации функций и роли кредита	З. М. Криховецкая	механизм кредитования - это совокупность экономических отношений, которые раскрываются с помощью разных методов, форм, приемов управления имеющимися ресурсами, с помощью которых реализуются функции и роль кредита, кредитная политика, исходящие из интересов государства и отдельных кредитных учреждений.
	М.И. Савлук	механизм кредитования – конкретный способ организации и использования перераспределительной функции кредита по поводу предоставления заемщику средств во временное пользование на платной основе.

Как «способ организации процесса кредитования» рассматривают «механизм кредитования» С.О. Завьялов [7] и И. С. Гуцала [8]. С этим нельзя не согласиться и, как верно обосновывает в своем исследовании А. Чаленко, механизм существовать без процесса не может, так как является его составной частью и «настроен на выполнение только процессных функций» [9]. Однако следует помнить, что механизм является соподчинённым процессу. Поэтому с экономической точки зрения механизм представляет собой «совокупность ресурсов экономического процесса и способов их соединения» [9].

Ряд авторов (В. Челноков [10], О.И. Лаврушин, Н.И. Валенцева [11]) определяют «механизм кредитования» как форму и способ выдачи кредитов, начисления и выплаты процентов или технологическую схему кредитования. То есть, по сути, механизм кредитования сводится к технике кредитования в банках.

Интересным, представляется определение, предложенное А.В. Шаропатовой [12], согласно которому «кредитный механизм» включает в себя себя функциональные и обеспечивающие системы. На наш взгляд, данное определение значительно шире сущностного содержания понятия «механизм» и с точки зрения раскрытия содержания основных компонентов относится к понятию «система кредитования».

В качестве целей создания механизма кредитования авторы выделяют «управление кредитом» [13] и «развитие сфер национальной экономики» [14]. Однако, терминологический анализ понятия «механизм» свидетельствует о том, что он представляет собой внутренне устройство какого либо объекта, приводящее его в действие или определяющее порядок какого-либо действия [15]. В свою очередь, «совокупность элементов, созданных для достижения определенных целей» [16] являются характерными чертами понятия «система». На основании этого, считаем включение целевых характеристик в понятие «механизм» необоснованным.

Исследуя сущность «механизма кредитования» некоторые авторы акцентируют внимание на реализации функций и роли кредита [17, 18]. В частности М.И. Савлук [17] уточняет, что речь идет только о перераспределительной функции кредита, не указывая при этом конкретные методы ее реализации.

Таким образом, идентификация понятия «механизм кредитования» представляет собой сложный процесс, требующий взвешенного подхода к выявлению его сущности и составных элементов.

ВЫВОДЫ

На основании проведенного исследования можно выделить основные характеристики механизма кредитования: 1) представляет собой основной элемент кредитной системы; 2) отображает сущность кредитных и экономических отношений; 3) включает разные инструменты и методы кредитования; 4) является способом реализации процесса кредитования.

Учитывая данные характеристика можно определить механизм кредитования как экономические отношения, раскрываемые с помощью методов, форм, инструментов и рычагов кредитования и направленные на реализацию процесса кредитования.

Дальнейшего исследования требуют методические подходы к выявлению основных элементов и функций механизма кредитования, его роли и места в системе кредитования.

Список використаних джерел

1. Авдиянц Ю.П. Финансы, денежное обращение и кредит: учеб. пособие / Ю.П. Авдиянц. – М.: Институт международного права и экономики, 1996. – 135 с.
2. Пащенко Е.В. Современный механизм банковского кредитования малого предпринимательства: автореф. дисс. канд. экон. наук: 08.00.10 «Финансы, денежное обращение и кредит» / Е.В. Пащенко. – М.: ФГБОУ ВПО «Государственный университет управления», 2015. – 26 с.
3. Демченко О.В. Механізм кредитування сільськогосподарських підприємств / О.В. Демченко. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.pdaa.edu.ua/sites/default/files/nppdaa/6.2/143.pdf>.
4. Біломістний О.М. Механізм кредитування малого бізнесу: дис. канд. экон. наук: 08.00.08 «Гроші, фінанси і кредит» / О.М. Біломістний. – Суми: Українська академія банківської справи Національного банку України, 2012. – 209 с.
5. Пашковский В.С. Деньги. Кредит. Банки. / В.С. Пашковский - М.: Финансы и Статистика, 2002. – 362 с.
6. Барковский Н.Д. К проблеме развития банковской науки / Н.Д. Барковский // Деньги и кредит. – 2008. – № 12. – С. 71 – 72.
7. Завьялов С.О. Совершенствование механизма банковского кредитования малого и среднего бизнеса: автореф. диссерт. канд. экон. наук: 08.00.10 «Финансы, денежное обращение и кредит» / С.О. Завьялов. – М.: ГОУ ВПО «РГСУ», 2012. – 29 с.
8. Гуцал І.С. Дієвість кредитного механізму в економіці України: автореф. дис. д-ра экон. наук: 08.04.01 «Фінанси, грошовий обіг і кредит» / І.С. Гуцал. – К.: Київський національний економічний університет, 2004. – 31 с.
9. Чаленко О.О. О неопределенности термина «механизм» в экономических исследованиях / О.О. Чаленко. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://kapital-rus.ru/articles/article/o_neopredelennosti_termina_mehanizm_v_ekonomicheskikh_issledovaniyah/#comments.
10. Лаврушин О.И. Банковские риски / О.И. Лаврушин, Н.И. Валенцева. – М.: Кнорус, 2007. – 232 с.
11. Челноков В.А. Банки и банковские операции / В.А. Челноков. – М.: «Высшая школа», 1998. – 100 с.
12. Шаропатова А.В. Экономический механизм кредитования сельскохозяйственных предприятий / А.В. Шаропатова. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.kgau.ru/new/all/konferenc/2014/e36.pdf>.

13. Дмитренко М.Г. Кредитування і контроль: навч.-метод. посіб. / М.Г. Дмитренко, В.С. Потлатюк. – К.: Кондор, 2005. – 296 с.

14. Крупка М.І. Фінансово-кредитний механізм інноваційного розвитку економіки України: автореф. дис. д-ра екон. наук: 08.04.01 «Фінанси, грошовий обіг і кредит» / М.І. Крупка. – К.: Національний університет ім. Т.Шевченка, 2003. – 40 с.

15. Ожегов С.И. Толковый словарь русского языка / С.И. Ожегов. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://slovar-ogegova.888news.name/m/16963-%CC%C5%D5%C0%CD%C8%C7%CC.html>.

16. Батоврин В.К. Толковый словарь по системной и программной инженерии. / В.К. Батоврин – М.: ДМК Пресс, 2012 г. – 220 с.

17. Гроші та кредит: підручник. / М.І. Савлук, А.М. Мороз, М.Ф. Пуховкіна та ін.; За заг. ред. М.І. Савлука. – К.: кнеу, 2002. — 598 с.

18. Криховецька З.М. Кредитний механізм і його вплив на інвестиційні процеси в Україні: автореф. дис. канд. екон. наук: 08.04.01 «Фінанси, грошовий обіг і кредит» / З.М. Криховецька. – Тернопіль: Тернопільська академія народного господарства, 2004. – 21с.

КОВАЛЕНКО

Олександр Михайлович
almkov@rambler.ruд.е.н., доцент, професор,
Одеський національний
політехнічний університет

УДК 334.716:332.14

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНІ АСПЕКТИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ РЕГІОНУORGANIZATIONAL AND ECONOMIC ASPECTS OF ENSURING
COMPETITIVENESS OF THE REGION

В результаті дослідження виділено складові стабільного розвитку та конкурентоспроможності регіону, розглянуто важливі аспекти та умови формування стратегії зазначеного розвитку та конкурентоспроможності. Показано особливості управління конкурентоспроможністю на регіональному рівні, вимоги до забезпечення його ефективності. Позначено найбільш значимі цілі управління конкурентоспроможністю регіону та етапи програми її забезпечення. Виділено основні сфери перетинання економічних інтересів регіональних органів управління і суб'єктів господарювання в умовах гарантування конкурентоспроможності регіону

та основні регулятори, що можуть бути використані в процесі їх взаємодії. Запропоновано основні критерії виділення господарюючих суб'єктів в рамках селективної політики регіону.

В результате исследования выделены составляющие стабильного развития и конкурентоспособности региона, рассмотрены важные аспекты и условия формирования стратегии указанного развития и конкурентоспособности. Показаны особенности управления конкурентоспособностью на региональном уровне, требования к обеспечению его эффективности. Обозначены наиболее значимые цели управления конкурентоспособностью региона и этапы программы ее обеспечения. Выделены основные сферы пересечения экономических интересов региональных органов управления и субъектов хозяйствования в условиях гарантирования конкурентоспособности региона и основные регуляторы, которые могут быть использованы в процессе их взаимодействия. Предложены основные критерии выделения хозяйствующих субъектов в рамках селективной политики региона.

As a result of a research components of stable development and competitiveness of the region are allocated, important aspects and conditions of forming the strategy of the specified development and competitiveness are considered. Features of competitiveness management at the regional level, requirements to ensuring its efficiency are shown. The most significant purposes of competitiveness management of the region and stages of the program of its ensuring are designated. The main spheres of economic interests crossing of regional organs of management and subjects of managing under conditions of guaranteeing competitiveness of the region are allocated and also the main regulators which can be used in the course of their interaction are allocated. The main criteria of managing subjects selection within selective policy of the region are offered.

Ключові слова: стратегія, стабільний розвиток, управління конкурентоспроможністю регіону, цільова модель, програма забезпечення конкурентоспроможності, регулятори, критерії селективної підтримки

Ключевые слова: стратегия, стабильное развитие, управление конкурентоспособностью региона, целевая модель, программа обеспечения конкурентоспособности, регуляторы, критерии селективной поддержки

Keywords: strategy, stable development, management of region competitiveness, objective model, program of ensuring competitiveness, regulators, criteria of selective support

ВСТУП

Регіон являє собою цілісну територію, що володіє певним набором ресурсів і специфічною ієрархічною структурою економіки, її основних підсистем, елементів і зв'язків між ними, ефективність використання й функціонування яких визначає позицію регіону серед регіонів країни і якість життя населення [6].

Конкурентоспроможність регіону служить важливим напрямком інтеграції регіону у світову господар-

ську систему [3]. Міжрегіональна конкуренція виступає в якості одного з аспектів геоекономічної конкуренції і є результатом взаємодії, з одного боку, процесу глобалізації й лібералізації ринків й, з іншого боку, процесу регіоналізації, що призводить до підвищення ролі й розширення функцій регіонів у світовому й національному відтворенні.

Конкурентоспроможність регіону визначається досягненням унікальних поєднань факторів зовнішнього й внутрішнього середовища, спромог-

ністю регіону забезпечувати виробництво конкурентоспроможних товарів і послуг в умовах ефективного використання відповідних факторів виробництва, забезпечення сталого економічного росту в регіоні, підвищення рівня життя населення.

Підвищення конкурентоспроможності регіону перебуває в тісній залежності від виявлення й забезпечення стійкого розвитку індивідуальних умов, тобто конкурентних переваг, що визначають соціально-економічне положення регіону, якість життя населення, екологічну обстановку, інвестиційний клімат, інноваційну активність і т.д. Тому формування ефективних механізмів формування конкурентних переваг економіки регіону є важливим науковим і практичним завданням.

Вивченню питань забезпечення конкурентоспроможності регіонів присвячені роботи таких відомих учених і практиків, як А.Н. Алімов, І.В. Брикова, В.Н. Василенко, О.С. Власюк, І.М. Володіна, В.М. Гєєць, М.І. Долішній, С.І. Дорогунцов, Н.М. Жилиєва, Л.Л. Ковальська, В.В. Мамонова, Є.А. Подсолонко, В.Г. Поліщук, В.Г. Федоренко, Л.А. Яремко та інших авторів.

Незважаючи на підвищену увагу з боку вітчизняних і зарубіжних дослідників до законів і закономірностей регіонального розвитку, ряд питань організаційного та економічного характеру, пов'язаних з проблемами забезпечення конкурентоспроможності регіонів, формуванням регіональних стратегій і механізмів ефективного функціонування та розвитку регіональної економіки залишаються недостатньо вивченими.

МЕТА РОБОТИ

Метою статті є дослідження організаційно-економічних аспектів забезпечення конкурентоспроможності регіону.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Методологічною та інформаційною основою роботи є праці вітчизняних і зарубіжних вчених, а також матеріали періодичних видань. При проведенні дослідження використовувалися методи аналізу і синтезу, порівняння та узагальнення, системний підхід.

РЕЗУЛЬТАТИ

Конкурентоспроможність регіону характеризується станом різних сфер його життєдіяльності. Можна виділити такі основні складові стабільного розвитку та конкурентоспроможності регіону:

- соціально-демографічна;
- виробнича
- інноваційна;
- ефективність економічних відносин;
- фінансова;
- корумпованість взаємовідносин в економічній сфері.

Ми виходимо з того, що зазначені вище складові (фактори) є кумулятивними, визначальними та такими, які відображають світові тенденції стабільного та збалансованого розвитку.

Однак вимір динаміки та впливу вказаних вище факторів на стабільний розвиток та конкурентоспроможність регіону залежить від великої кількості показників.

Виробнича сфера регіону характеризується наявністю ресурсної бази, умовами, що забезпечують інтеграційні процеси, сформованістю системи відтворення в об'єктивно сформованій у регіоні спеціалізації і визначальним чином – від інноваційної активності підприємств, установ та організацій, розташованих на території регіону [7].

Фінансова система регіону значною мірою залежить від стабільних доходів підприємств, установ та організацій, населення – і вирішальним чином від стану фінансового ринку, іпотечних кредитів та динаміки іпотечного ринку [2].

Провідне значення для забезпечення конкурентоспроможності регіону має соціально-демографічна ситуація, яка характеризується рівнем соціальної диференціації суспільства, бідності, депопуляції населення, доступності освіти, культури, медичного обслуговування, житла, послуг зв'язку.

Велику роль у забезпеченні розвитку регіону відіграє відсутність криміналізації суспільства, тіньової економіки, корупції [4].

Таким чином, визначаються межі прийняття актуальних управлінських рішень для гарантування стабільного розвитку та конкурентоспроможності регіону.

Вирішення питань конкурентоспроможності регіону пов'язане з проблемами інформаційно-методичного забезпечення як регіональної системи управління, так і господарюючих суб'єктів незалежно від форми власності й виду діяльності. На наш погляд, проблема інформаційно-методичного забезпечення є надзвичайно гострою та такою, яка знаходиться у фундаменті створення механізму системи управління конкурентоспроможністю регіону. Відсутність об'єктивної інформації, непрозорість, бар'єри на шляху отримання інформації фактично блокують створення такого механізму.

При неправильному або несвочасному регулюванні впливу фактора відбувається його перехід із відносно керованого стану в новий, дестабілізуючий й часто непередбачений, що розглядається як загроза конкурентоспроможності регіону. Отже, будь-який вчасно не врегульований або некерований фактор, який справляє вплив на конкурентоспроможність, може перерости в загрозу йому.

Своєчасне втручання в стан факторів конкурентоспроможності призводить до запобігання кризовим ситуаціям, що є найбільш сприятливим розвитком подій. Якщо ж фактор переріс у загрозу стабільному розвитку та конкурентоспроможності регіону, то необхідно забезпечити мінімізацію можливих збитків. Необхідність управління конкурентоспроможністю передбачає можливість недопущення переростання факторів дестабілізації в загрози стабільному розвитку та конкурентоспроможності й тим самим забезпечить збереження стабільного рівня регіонального розвитку.

Стратегія забезпечення стабільного розвитку та конкурентоспроможності регіонів являє собою програму дій, спрямованих на досягнення намічених цілей. Варто розрізняти такі типи стратегій забезпечення конкурентоспроможності:

- стратегія, спрямована на недопущення переростання факторів дестабілізації в загрозу конкурентоспроможності;
- стратегія, спрямована на припинення дії вже існуючих загроз;
- стратегія, що передбачає зусилля, спрямовані на відновлення безпечного стану об'єктів, тобто на компенсацію збитку, заподіяного якою-небудь загрозою. Перші два типи стратегії передбачають діяльність із гарантування конкурентоспроможності, у результаті якої загроза або взагалі не виникає, або створюється заслін. При реалізації стратегії третього типу збиток об'єктам економіки регіону виникає, але передбачається його компенсація діями й відповідними механізмами, використовуваними при управлінні конкурентоспроможністю.

При виборі типу стратегії перевага має бути віддана стратегії першого або другого типу. Стратегії третього типу використовуються лише тоді, коли неможливо використати перші дві та коли збиток завдано.

Для розроблення стратегії стабільного розвитку та конкурентоспроможності, оцінки ходу її реалізації необхідна організація об'єктивного й всебічного моніторингу економіки й суспільства з метою визначення системи внутрішніх і зовнішніх факторів, що впливають на стан конкурентоспроможності і мають можливість перерости в економічну загрозу розвитку регіону.

Моніторинг стану конкурентоспроможності регіону являє собою науково обґрунтовану систему періодичного збору, обробки й аналізу інформації; оцінку й прогнозування соціально-економічної ситуації в регіоні; розподіл по відповідних органах управління об'єктивної й достовірної інформації про стан об'єктів і територій регіону, що справляють суттєвий вплив на економічний розвиток регіону в цілому та на його конкурентоспроможність, і про можливі відхилення цього стану від припустимих значень [3].

Як показує практика, за сучасних умов обмеженості державного втручання, управління конкурентоспроможністю на регіональному рівні зводиться до реалізації функції регулювання. Дана функція в рамках управління конкурентоспроможністю регіону розглядається як цілеспрямований вплив регіональних органів влади на основні соціально-економічні параметри для досягнення мети стабільного розвитку та конкурентоспроможності регіону шляхом збалансування інтересів господарюючих суб'єктів з метою підвищення рівня життя населення й сталого та збалансованого розвитку економіки.

Функція регулювання в системі управління конкурентоспроможністю на регіональному рівні проявляється в діяльності органів влади з нейтралізації виявлених у ході моніторингу загроз, після чого здійснюється розроблення комплексу

управлінських впливів по виходу із зони ризику. Заходи й механізми, що забезпечують стабільний розвиток регіону, розробляються одночасно із прогнозами його конкурентоспроможності, а реалізуються в програмі їх забезпечення.

В умовах трансформаційної економіки держава не може директивними методами керувати діяльністю всіх суб'єктів господарювання на території регіону й, отже, необхідно забезпечити оптимальний вплив національних і місцевих органів влади на соціально-економічну ситуацію в регіоні шляхом використання мотиваційних механізмів і ефективних непрямих економічних регуляторів.

Одним із найбільш важливих завдань діяльності регіональних органів управління в рамках забезпечення стабільного розвитку та конкурентоспроможності регіону є моніторинг показників, у ході якого проводиться оцінка й аналіз стану регіонального розвитку. Підставою для оцінки стану стабільного розвитку, факторів і загроз економічному розвитку та конкурентоспроможності на регіональному рівні, потенційних і реальних збитків від їх впливу є критерії нестабільного розвитку, які виражаються через систему показників. Через широту й різноманітність факторів дестабілізації неприпустиме ізольоване використання окремих критеріїв і показників для оцінки стану конкурентоспроможності, необхідний комплексний і взаємодоповнюючий їхній аналіз.

Систему управління конкурентоспроможністю регіону варто розглядати як досить складну сукупність елементів, що реалізує основні принципи й функції управління й об'єктивно має здатність забезпечити стабільний розвиток та конкурентоспроможність регіону. Слід зазначити, що система управління конкурентоспроможністю регіону повинна мати властивості системи, яка постійно оновлюється, своєчасно адаптується й удосконалюється. Її мета, структура, ресурси й засоби, напрямки, форми й методи діяльності повинні змінюватися відповідно до змін внутрішнього й зовнішнього середовища, забезпечуючи при цьому прийнятний стан стабільного розвитку та конкурентоспроможності регіону в кожен конкретний момент часу.

Аналіз ситуації в регіонах України показав, що, незважаючи на наявність розробленої концепції й методики програмно-цільового управління різними соціально-економічними процесами, як на національному рівні, так і на рівні окремих регіонів, суб'єктів господарювання, передчасно говорити про існування конкретної й завершеної системи управління конкурентоспроможністю регіону.

Існуюча практика використання програмно-цільового підходу – лише тактика управління соціально-економічними процесами, яка забезпечує виконання завдань у міру виникнення потреби у вирішенні окремих проблем. Таким чином, за сучасних умов діяльність державних органів управління в основному спрямована на компенсацію збитків від впливом загроз або на подолання негативних тенденцій розвитку об'єкта.

Сформована ситуація диктує необхідність розроблення системи програмно-цільового

управління конкурентоспроможністю регіону, що дозволяє перейти від епізодичних заходів до створення стабільного механізму цільової орієнтації всіх елементів (учасників) процесу гарантування стабільного розвитку на регулярне виявлення і вирішення всієї сукупності проблем.

Упереджувальне управління на основі здійснення планомірної діагностики стану конкурентоспроможності регіону, своєчасного виявлення факторів дестабілізації, прогнозування можливих проблем, виявлення перспективних резервів підвищення конкурентоспроможності спрямовано на пошук і вибір альтернативних заходів і механізмів забезпечення конкурентоспроможності.

Використання принципу упереджувального управління дозволяє реалізувати стратегію забезпечення конкурентоспроможності, спрямовану на недопущення переростання факторів дестабілізації в загрозу конкурентоспроможності. Стратегія, заснована на регулюванні по вже розгорнутих негативних процесах (загрозам і небезпекам) повинна поступитися місцем розробленню і проведенню в життя рішень, покликаних запобігти виникненню загроз.

Ефективне функціонування системи управління вимагає своєчасного забезпечення регіональних органів влади об'єктивною й достовірною інформацією [7]. Це ставить завдання створення інформаційно-аналітичного центру при обласних адміністраціях. Основною метою створення даного центру є підвищення ефективності збору, обробки й розподілу даних про стан різних об'єктів на території регіону в інтересах інформаційної підтримки органів регіональної влади й місцевого самоврядування при виконанні завдань управління соціально-економічними процесами, також і завдань гарантування конкурентоспроможності регіону.

Побудова цільової моделі управління конкурентоспроможністю регіону з урахуванням усіх можливих цілей є найбільш важливим і складним елементом методичної роботи із застосування програмно-цільового підходу. Цільова модель розглядається як упорядкована система субпідрядних цільових завдань, розташованих за рівнями спільності, значимістю, доцільністю і послідовністю досягнення. Аналіз основних економічних показників регіону показав [1], що найбільш значимими є досягнення таких цілей:

- вжиття невідкладних і радикальних заходів із тим, аби припинити процес скорочення населення – причому як у місті, так і на селі, вирішення проблеми кваліфікованої робочої сили. В арсеналі місцевих органів влади тут можливий широкий вибір засобів, методів та інструментів;
- активізація інноваційної діяльності на території регіону, створення ринку інтелектуальних ресурсів та інноваційної інфраструктури, налагодження імпорту новацій, інновацій, ліцензій, «ноу-хау»; запровадження дешевих технологій іпотечного кредитування з використанням вітчизняної валюти, програм побудови дешевого соціального житла;
- запровадження системи антикорупційних заходів шляхом переведення системи надання

державних послуг із дозвільної системи на повідомлюючу та вжиття заходів щодо забезпечення невідворотної відповідальності фізичних та юридичних осіб за корупційні діяння;

– підвищення ефективності господарської діяльності всіх суб'єктів господарювання, незалежно від форми власності й виду діяльності; постійне збільшення дохідної частини бюджету. Підвищення ефективності господарської діяльності підприємств й організацій є ціллю різних блоків стратегії конкурентоспроможності (промислова, агропромислова, інвестиційна політика), наслідком реалізації інших цілей (розвиток ринкової, промислової інфраструктури і т. ін.), а, крім того, впливає на успішне втілення в життя більшості заходів стратегії стабільного розвитку.

Таким чином, підвищення ефективності господарської діяльності підприємств і організацій, та стабілізацію виробництва варто вважати основною метою стратегії забезпечення конкурентоспроможності регіонів. Використання програмно-цільового підходу в системі управління процесами забезпечення конкурентоспроможності регіону може одержувати конкретний прояв у розробленні й реалізації цільової комплексної програми конкурентоспроможності регіону, яка представляє собою комплекс заходів, що забезпечують досягнення поставлених цілей. Можна виділити етапи розроблення програми забезпечення конкурентоспроможності регіону:

- виявлення проблемної ситуації в аналізованому регіоні; формулювання конкретної проблеми;
- вибір програми для розв'язування проблемної ситуації;
- визначення бажаного стану конкурентоспроможності, тобто такого стану, що не буде оцінюватися як загрозливий;
- виявлення й оцінка діючих факторів дестабілізації, які справляють вплив на об'єкт регіонального розвитку, виявлення сукупності загроз;
- визначення й оцінка передбачуваних збитків від реалізації виявлених загроз;
- оцінка загроз конкурентоспроможності за ступенем їх важливості, часу настання і т. ін.;
- вибір проблемної ситуації для програмного вирішення;
- формування програмних цілей і завдань, «дерева цілей»;
- попереднє ресурсне опрацювання вирішення проблемної ситуації, встановлення обмежень по видах ресурсів;
- розроблення стратегії забезпечення конкурентоспроможності як комплексу заходів: знаходження методів, способів, засобів досягнення програмних цілей, опис дій для виконання поставлених завдань;
- остаточне ресурсне розроблення програми
- розподіл ресурсного забезпечення за видами заходів і за часом;
- підготовка проекту програми, її поєднання з іншими, уже діючими програмами й підпрограмами;
- затвердження програми і її доведення до виконавців;

– створення організаційного механізму керування програмою.

Унаслідок здійснення постійного моніторингу стану конкурентоспроможності регіону така система управління здатна гнучко реагувати на мінливі економічні, соціальні й політичні умови як зовнішнього, так і внутрішнього характеру.

Якість системи управління конкурентоспроможністю регіону забезпечується ефективністю прийняття управлінських рішень, що враховують систему взаємних економічних інтересів як господарюючих суб'єктів, так і органів управління, як національного, так і регіонального рівнів. Важливо виділити основні сфери перетинання економічних інтересів регіональних органів управління і суб'єктів господарювання в умовах гарантування конкурентоспроможності регіону.

1. Розвиток регіонального ринку товарів та послуг і міжрегіональних зв'язків.

2. Забезпечення ефективного функціонування регіонального ринку праці.

3. Проведення ефективної бюджетної політики в регіоні.

4. Розвиток виробничої й соціальної інфраструктури.

5. Використання природних ресурсів і природоохоронна діяльність.

6. Енергетичне забезпечення регіону.

7. Інформаційне забезпечення управлінської діяльності органів влади й суб'єктів господарювання, прозорість діяльності органів управління.

Зазначені основні сфери перетинання економічних інтересів регіональних органів управління і суб'єктів господарювання прямо пов'язані з більшістю складових економічних небезпек регіону, за іншими простежується непрямий взаємозв'язок через ефективну діяльність підприємств, зайнятість, поліпшення добробуту населення і т. ін.

Слід зазначити, що взаємодія регіональних органів управління і господарюючих суб'єктів у системі програмно-цільового управління стабільним розвитком та конкурентоспроможністю регіону має будуватися на основі застосування сукупності економічних регуляторів господарської діяльності, пов'язаних з економічними інтересами суб'єктів господарювання регіону. Специфіка взаємодії регіональних органів влади і суб'єктів господарювання полягає у формуванні першими сприятливих умов для розвитку продуктивних сил, ефективності й конкурентоспроможності виробництв, розташованих на території регіону, розвитку підприємництва, ринкової інфраструктури, поліпшенню інформаційного забезпечення, сфери підготовки кадрів і т. ін., що веде до підвищення ефективності господарської діяльності суб'єктів господарювання й, у свою чергу, до гарантування стабільному розвитку та конкурентоспроможності регіону.

До основних регуляторів, які можуть бути використані в процесі взаємодії регіональних органів управління і суб'єктів господарювання, можна віднести:

– дотації підприємствам, обсяг яких за останні роки різко скоротився;

– податкові пільги, відстрочки, розстрочки по сплаті податків, пені і штрафи, а також орендні платежі в бюджет;

– кредитування на пільгових умовах, під гарантії місцевих і регіональних органів влади.

Крім того, можливе використання деяких інших стимуляторів фінансово-господарської діяльності: безоплатне виділення приміщень і земельних ділянок, право розпорядження якими належить регіональним або міським адміністраціям; інформаційне забезпечення; розміщення регіонального або міського замовлення, поставка продукції на конкурсній основі та інше.

Усі регулятори можуть застосовуватися як до всіх суб'єктів господарювання регіону, так і вибірково, на основі селективного підходу. Суть селективної політики полягає в цілеспрямованому впливі на певні групи суб'єктів ринку, тобто підприємства, окремі види виробництва, галузі або певні території.

Як основні критерії виділення господарюючих суб'єктів для застосування різних економічних регуляторів можна запропонувати такі:

– значний мультиплікативний ефект для економіки регіону у виробництві, галузі;

– значна частка населення селища, міста, регіону, що є працівниками підприємства та (або) членами їхніх сімей;

– бюджетоутворюючий характер підприємства, наявність на його балансі важливих для селища, міста, регіону об'єктів соціальної інфраструктури;

– наявність конкурентних переваг у підприємства, платоспроможний попит на його продукцію;

– ефективність фінансово-господарської діяльності й сталість розвитку підприємства. Оцінюється ділова активність, рентабельність, фінансова стійкість і ліквідність активів підприємства.

Виділені критерії селективної підтримки підприємств можна поділити на дві групи:

– критерії, що характеризують значимість підприємства для регіону;

– критерій ефективності фінансово-господарської діяльності й сталості розвитку підприємства. Унаслідок цього пропонується на основі розробленої системи показників проведення рейтингової оцінки підприємств за їх соціально-економічною значимістю для регіону й за ефективністю діяльності, сталістю розвитку.

Використання рейтингової оцінки підприємств дозволить регіональним і місцевим органам влади приймати ефективні управлінські рішення відносно господарюючих суб'єктів, розташованих на території регіону. Основна державна підтримка у вигляді використання різних регуляторів повинна виявлятися підприємствам з високим рівнем соціально-економічної значимості. У тому випадку, якщо суб'єкт господарювання є соціально й економічно значимим для регіону й перебуває в кризовому стані, то регіональним органам влади необхідно прийняти відповідні заходи для його підтримки й виведення із кризи. До таких заходів

варто віднести створення режиму найбільшого сприяння із широким використанням економічних регуляторів.

Методика рейтингової оцінки підприємств може бути рекомендована для практичного застосування регіональними органами влади й органами місцевого самоврядування в процесі реалізації промислової й інвестиційної політики й формуванні бюджетів розвитку.

ВИСНОВКИ

Таким чином, сформульовані автором підходи до організації системи цільового управління регіональною конкурентоспроможністю, побудовані на принципах, функціях, методах і механізмах, адекватних сформованій економічній ситуації, реально можуть сприяти гарантуванню економічного розвитку та конкурентоспроможності регіону.

В результаті дослідження розглянуто елементи забезпечення стабільного розвитку та конкурентоспроможності регіону, важливі аспекти та умови формування стратегії її забезпечення. Показано особливості управління конкурентоспроможністю на регіональному рівні, вимоги до забезпечення його ефективності. Сформульовано найбільш значимі цілі управління конкурентоспроможністю регіону та етапи програми її забезпечення. Виділено основні сфери перетинання економічних інтересів регіональних органів управління і суб'єктів господарювання в умовах гарантування конкурентоспроможності регіону та основні регулятори, що можуть бути використані в процесі їх взаємодії. Запропоновано

основні критерії виділення господарюючих суб'єктів в рамках регіональної селективної політики.

Список використаних джерел

1. Державна служба статистики України. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
2. Захарченко В.І. Базові умови забезпечення регіональної економічної безпеки / В.І. Захарченко, Л.В. Ширяєва // Економіка: реалії часу. Науковий журнал. – № 1. – Одеса: ОНПУ, 2015. – С. 35-42.
3. Герасимчук З.В. Конкурентоспроможність регіону: теорія, методологія, практика: Монографія. / З. В. Герасимчук, Л. Л. Ковальська. – Луцьк: Надстир'я, 2008. – 248 с.
4. Герасимчук З.В. Регіональна політика сталого розвитку: теорія, методологія, практика: Монографія / З. В. Герасимчук – Луцьк: Надстир'я, 2008. – 528 с.
5. Глуська Н. А. Конкурентоспроможність регіону в трансформаційний період: автореф. дис. канд. екон. наук : 08.00.05 / Глуська Наталія Анатоліївна ; Чернігів, держ. технол. ун-т. - Чернігів, 2010. - 20 с.
6. Ніценко В.С. Трансформаційні процеси в економіці: конкурентоспроможність та інституційна база управління на різних рівнях ієрархії: Монографія / В.С. Ніценко, О.М. Коваленко, Н.С. Мамонтенко; за ред. д.е.н. В.С. Ніценка. – Одеса: ТОВ «Лерадрук», 2016. – 507 с.
7. Швагірева В.С. Формування системи управління міжнародною конкурентоспроможністю підприємств регіону на інноваційній основі / В.С. Швагірева, А.С. Донець, К.В. Неумоїна // Науковий вісник (ОДЕУ). – Одеса: ОДЕУ, 2016. – № 2 (234). – С.158-168.

МЕЛЬНІЧЕНКО

Аліса Сергіївна
innavegera@gmail.com

УДК 343.9+004

КОМП'ЮТЕРНА ІНФОРМАЦІЯ ЯК ПРЕДМЕТ ЗЛОЧИННОГО ПОСЯГАННЯ

COMPUTER INFORMATION AS A SUBJECT OF CRIMINAL TRESPASS

студент, Інститут
післядипломної освіти КНУ
ім. Т.Г. Шевченка

Здійснено аналіз сутності, змісту та ознак дефініції «комп'ютерна інформація», як предмету злочинного посягання. Освітлено проблематику розмежування термінів «комп'ютерні дані» та «комп'ютерна інформація» в контексті визначення предмета злочинного посягання. Досліджено аспекти потенційного категоріального обмеження розгляду комп'ютерної інформації, як предмета злочинного посягання за чинним кримінальним законодавством України.

Выполнен анализ сущности, содержания и основных признаков дефиниции «компьютерная информация», как предмета преступного посягательства. Освещена проблематика разграничения понятий «компьютерные данные» и «компьютерная информация» в контексте определения предмета преступного посягательства. Исследованы аспекты потенциального категориального ограничения рассмотрения компьютерной информации как предмета преступного посягательства в соответствии с действующим уголовным законодательством Украины.

The analysis of the nature, content and main features of the "computer information" definition as the subject of a criminal assault was performed. There is illustrated in the context of determining the subject of a criminal assault the problem of "computer information" and "computer data" concepts differentiation. Specified articles of the Criminal code of Ukraine, in which computer information is the subject of a criminal assault. Investigated aspects of a potential categorical limits consideration of computer information as the subject of a criminal assault under the current criminal legislation of Ukraine.

Ключові слова: комп'ютерна інформація, комп'ютерні дані, злочин, злочинне посягання, предмет злочину, Кримінальний кодекс України

Ключевые слова: компьютерная информация, компьютерные данные, преступление, преступное посягательство, предмет преступления, Уголовного кодекса Украины

Keywords: computer information, computer data, crime, criminal trespass, subject of a crime, Penal code of Ukraine

ВСТУП

Глобалізація всіх сфер діяльності суспільства, спричинена розвитком та вдосконаленням інформаційних і телекомунікаційних технологій, призвела до кардинальних трансформаційних процесів у всьому світі. Основним змістом означених процесів стали перетворення, обумовлені створенням, накопиченням, обробкою, зберіганням, передачею та практичним використанням безперервно зростаючого на підґрунті комп'ютеризації визначного масиву інформації. Динамічне нарощення темпів зростання сегменту інформатизації електроніки та трансформація сучасного бачення її оптимального використання дає зрозуміти про зміщення домінанти комп'ютерної бази в бік переносних електронних приладів (планшетів, смартфонів, тощо). Подібні зрушення в значній мірі нарощують спектр загроз та

вразливостей для інформаційного середовища, порушуючи з новою силою питання про адекватність кримінального нормативного поля новим потенційним загрозам. Ідентифікація смартфона, як носія предмету посягання з точки зору його персональної приналежності; формалізація аспектів юрисдикційної активності на зрізі чіткого вимальовування імперативної можливості до реалізації санкціонування в обмеженому колі зафіксованих злочинних посягань; міжнародна систематизація та ратифікація – ось лише базові контури проблематики, які викреслюються при першому погляді на аспекти врегулювання захисту інформації, що належить до сегменту комп'ютерної інформації. Разом з тим, ці проблеми можуть видатися дрібними при формуванні легалізованої точки реакції адмініструючого суб'єкту на порушення окреслених норм з боку правовласника

інформації, що містять подібні прилади. Гучні скандали з Xiaomi та Microsoft на предмет вбудовування ними у власні вироби активних програмних можливостей зі стеження та скритого збору інформації про їх власників – нова реальність сучасного електронного світу. Стан безпеки обігу комп'ютерної інформації досягається в першу чергу кримінально-правовими заходами, що визначають кримінальний характер та караність діянь, пов'язаних з посяганнями на суспільні відносини у сфері обігу даного виду інформації. Разом з тим, відсутність визначеності на нормативно-правовому рівні поняття комп'ютерної інформації, може призвести до невірної кваліфікації дій особи, що порушила закон, а отже – і до обрання санкції, що не відповідає рівню суспільної небезпеки вчиненого діяння.

Аналіз останніх досліджень

Дослідженню сутності комп'ютерної інформації у контексті предмета злочинного посягання присвятили свої праці, як вітчизняні науковці, так і вчені близького і дальнього зарубіжжя, зокрема Д.С. Азаров, Т.М. Богданова, В.М. Бутузов, Ю.В. Гаврилін, О.П. Горпинюк, О.О. Енгельгардт, О.В. Копан, С.А. Кузьмін, Ю.В. Максимов, В.А. Мешеряков, А.В. Наумов, М.В. Рудик, В.П. Числін, О.М. Юрченко, та інші науковці. Разом з тим, постійне вдосконалення інформаційних технологій потребує оновлення розуміння поняття комп'ютерної інформації у контексті предмета злочинного посягання.

МЕТА РОБОТИ даного дослідження полягає у здійсненні доктринально-правового аналізу сутності, змісту та особливостей комп'ютерної інформації, як предмету злочинного посягання.

РЕЗУЛЬТАТИ

Загальновизнаним визначенням предмету злочинного посягання в науці кримінального права є визначення відповідно до якого, під ним розуміють елемент правомірних суспільних відносин, здійснюючи вплив на які, особа порушує або намагається порушити охоронювані законом суспільні відносини.

Досліджуючи комп'ютерну інформацію, як предмет злочинного посягання, необхідно констатувати численну кількість дискусій з приводу даного виду інформації. Перш за все, слід звернути увагу на проблематику визначення такої ознаки предмету злочинного посягання, як його обов'язкова матеріальна відтвореність, що й сьогодні залишається дискусійною в доктрині кримінального права. Так, деякі науковці дотримуються точки зору, відповідно до якої, предметом злочинного посягання можуть бути лише матеріальні об'єкти, відносно чи з приводу яких вчиняється злочин. Подібна думка простежується у працях Л.Д. Гаухмана, А.В. Наумова, В.Д. Иванова, І.Я. Козаченко В.Я. Таций і т.д.

Разом з тим, існує й інша, протилежна за змістом точка зору, згідно з якою, у якості предмета злочинного посягання можуть бути не лише предмети матеріального світу, але абсолютно все, з приводу чого виникають суспільні відносини. Так, з цього приводу, ще на початку XIX століття Н.С. Таганцев

відзначав, що кримінальне законодавство XVIII століття містило постанови про караність посягань на предмети нематеріального світу (наприклад, ідеї, віросповідання тощо). Однак, з розвитком кримінального права як регулятора суспільних відносин, на думку науковця, подібна положення зникли. До сучасних науковців, які висловлюють думку щодо доцільності та правильності розширення змісту предмету злочинного посягання, відноситься О.Е. Радутний, який у якості предмету злочину розглядає речі та явища об'єктивного світу, які з огляду на їх певні характеристики, створюють умови для визнання в діях чи бездіяльності особи ознак складу певного злочину [15, с.10]. Точку зору науковця поділяє О. Федорчук та відзначає, що вона є найбільш доречною у контексті сучасної редакції Кримінального кодексу України в частині викладення злочинів, що вчиняють в сфері електронно-обчислювальних машин [19, с.187]. П.П. Андрушко також у своїх дослідженнях акцентує увагу на необхідність розрізнення предметів злочинного посягання матеріального та об'єктивного світу, до яких науковці також, серед іншого відносять і інформацію [7, с. 39].

Сьогодні матеріальність предмету злочинного посягання, як ознака злочину, втратила своє значення підтвердженням чого, є визнання на законодавчому рівні у якості предмету злочину комп'ютерної інформації. Подібне рішення законодавця обумовлене врахуванням соціальної значимості комп'ютерної інформації, а також визнанням рівня суспільної небезпеки дій у вигляді її знищення, блокування, модифікації чи копіювання.

Чинний Кримінальний кодекс України містить доволі обмежений перелік злочинних діянь, безпосередньо передбачених предметом посягання в яких, є комп'ютерна інформація. До подібних злочинів слід віднести ті, що передбачені наступними статтями КК України:

- статтю 361-2, яка визначає кримінальну відповідальність за несанкціоновані збут або розповсюдження інформації з обмеженим доступом, яка зберігається в електронно-обчислювальних машинах (комп'ютерах), автоматизованих системах, комп'ютерних мережах або на носіях такої інформації;

- статтю 362, що передбачає кримінальну відповідальність за несанкціоновані дії з інформацією, яка оброблюється в електронно-обчислювальних машинах (комп'ютерах), автоматизованих системах, комп'ютерних мережах або зберігається на носіях такої інформації, вчинені особою, яка має право доступу до неї [3].

Слід відзначити, що склад злочинів, передбачених статтями 361-2 та 362 КК України можна охарактеризувати у якості так званих предметних складів злочину, оскільки крім традиційних чотирьох елементів складу злочину (об'єкт, об'єктивна сторона, суб'єкт та суб'єктивна сторона злочину), обов'язковою має бути наявність п'ятого елементу – предмету злочину, у якості якого виступає комп'ютерна інформація. За відсутності даного елементу, притягнення особи до кримінальної

відповідальності за означеними статтями КК України є неможливою.

Важливим аспектом для вірної кваліфікації того чи іншого діяння правопорушника, є вірне розуміння сутності «комп'ютерна інформація». Якщо звернутись до правового поля, то поняття означеного терміну можна віднайти у міжнародних угодах. На регіональному міжнародно-правовому рівні поняття «комп'ютерна інформація» відтворено в Угоді про співробітництво держав-учасниць Співдружності Незалежних Держав в боротьбі зі злочинами у сфері комп'ютерної інформації, укладеної у Мінську 01 червня 2001 р. Відповідно до п. 6 ст. 1 даної Угоди, під комп'ютерною інформацією слід розуміти інформацію, що знаходиться у пам'яті комп'ютера, на машинних або інших носіях у формі, що є доступною для сприйняття електронно-обчислювальною машиною (надалі – ЕОМ), або такою, що передається каналами зв'язку [2].

Окремо слід акцентувати увагу на такому міжнародному документі, як Конвенція про кіберзлочинність від 23 листопада 2001 р., ратифікована Україною 07 вересня 2005 р.. Особливістю даного документу є той факт, що нормотворець у п. 6 ст. 1 замість терміну «комп'ютерна інформація» використовує термін «комп'ютерні дані», який тлумачиться, як будь-яке представлення фактів, інформації або концепцій у формі, яка є придатною для обробки у комп'ютерній системі, включаючи програму, яка є придатною для того, щоб спричинити виконання певної функції комп'ютерною системою [1]. Тобто, суб'єкт міжнародної нормотворчості дотримується підходу бінарного уявлення інформації, акцентуючи увагу на формі її надання, який дозволяє своєчасно реагувати на криміналізацію суспільних відносин, без потреби перманентного редагування положень кримінального законодавства.

Додатково цікавим моментом, що потребує нормативного роз'яснення питання розмежування

сегменту інформації та сегменту даних. Багато науковців, серед яких В.М. Бутузов, С.А. Кузьмін і т.д., не розрізняють даних дефініцій [8, 11]. Несуттєва з першого боку дефініційна різниця може стати наріжним каменем в межах судового розгляду при отриманні доступу до блоків даних з криптографічним обробленням. Оброблення інформації криптографічними інструментами виводить її з сфери ординарно інтерпретованих, а значить, до моменту їх розшифрування - переводить у сегмент даних. Подібна колізія обов'язково повинна мати власне нормативне вирішення, тому що криптографічно закодований блок даних практично не дає зловмисникам шуканої інформації, але вони на той момент вже здійснили злочинний доступ до електронних носіїв інформації.

Необхідно відзначити, що більшість законодавців іноземних країн в кримінальних кодексах у якості визначення предмету посягання також, як і суб'єкт міжнародної нормотворчості, використовують категорію «комп'ютерні дані», а не «комп'ютерна інформація». В національній доповіді, підготованій канадським науковцем Д.К. Пірагоффим, висновки якого підтримуються також в національних доповідях США та Нідерландів, відведено розділ, присвячений відмінностям між поняттями інформація та дані. Як відзначає науковець, така відмінність є важливою не лише з технологічних міркувань, але й причин правового характеру. Основні положення його доповіді полягають у наступному: інформація – це не річ, а процес чи відношення, яке відбувається між свідомістю людини і певним стимулом. В той же час, дані – це звичайне представлення інформації або певної ідеї. Інформація є інтерпретацією того, до чого спостерігач відноситься, як до даних. З одних і тих же даних може бути отримана різноманітна інформація, в залежності від її інтерпретації [12, с. 208]. Схематично даний взаємозв'язок можна представити за допомогою кіл Ейлера (див. рис. 1):

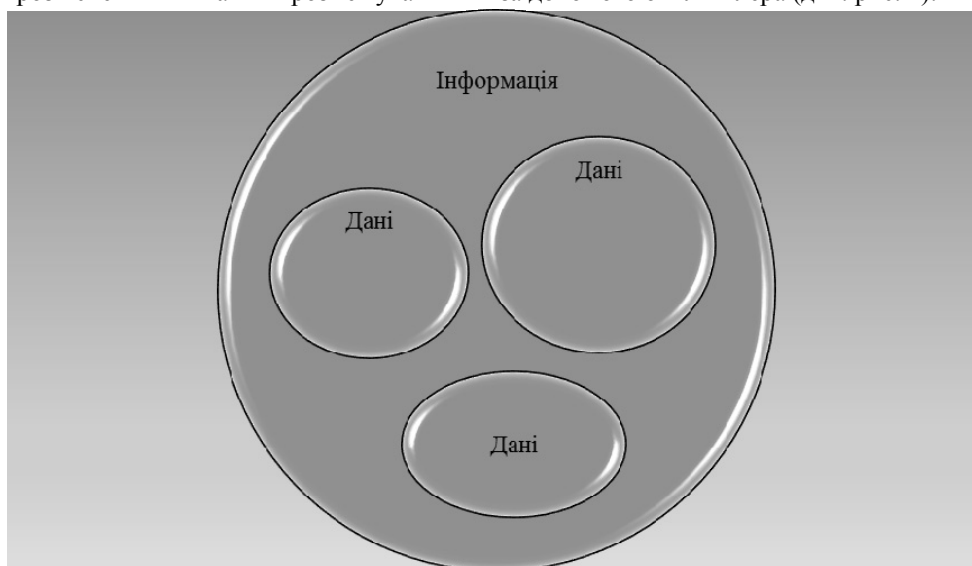

Рис. 1. Співвідношення категорій «інформація» і «дані»

Інформація та дані не є синонімами, тому якщо хтось руйнує або привласнює дані, то руйнує чи привласнює уявлення, а не інформацію, ідею або ж

знання. Для того, щоб отримати інформацію, її набувач повинен спочатку інтерпретувати та розшифрувати дані. На думку науковця, усвідом-

лення відмінностей між означеними категоріями є вельми важливим для розвитку законодавства в сфері комп'ютерних зловживань та незаконного привласнення інформації. У даному контексті слід відзначити, що нові склади злочинів, відтворені в Кримінальному кодексі Канади, містять категорію «дані» та визначені у підрозділі 342.1 (2), у якості представлення інформації чи ідеї. В Кримінальному кодексі Голландії також використовується термін «дані», що використовується для позначення фактів, понять або інструкцій, незалежно від результатів досягнення щодо них консенсусу між їх застосувачами, а також обробки комп'ютерними приборами чи системами [12, с. 209].

Національний суб'єкт нормотворчості, на відміну від європейських правотворців, обрав консервативних шлях побудови положень кримінального закону, використовуючи, незважаючи на факт ратифікації Україною Конвенції про кіберзлочинність, термін «комп'ютерна інформація». Але це є не єдиною колізією національного правового поля. На національному нормативно – правовому рівні на жаль, категоріальний базис не є регламентованим належним чином. Підтвердженням даного тезису є відсутність офіційно визнаного змісту визначення «комп'ютерна інформація». Лише коментар до Кримінального кодексу України, який все ж відноситься до доктринальних джерел права, містить дане визначення, відповідно до якого, під комп'ютерною інформацією, необхідно розуміти текстову, графічну чи будь-яку іншу інформацію (дані), яка існує в електронному вигляді, зберігається на відповідних носіях і може створюватись, змінюватись чи використовуватись за допомогою автоматичних електронно-обчислювальних машин. Саме даним визначенням керуються у власній діяльності правозастосувачі.

З наданого визначення можна виокремити наступні характеристики, притаманні комп'ютерній інформації:

- об'ємність та швидкість обробки; - легкість її знищення; - знеособленість, тобто між нею та особою, якій вона належить, часто відсутній жорсткий зв'язок;

- наявність факту її обробки апаратними засобами, її збереження та обіг за допомогою електронних пристроїв: комп'ютерів, флеш-карт, телефонів та інших накопичувачів інформації; - вона може створюватись, змінюватись, копіюватись, застосовуватись лише за допомогою ЕОМ; - швидкість та легкість у надсиланні телекомунікаційними каналами зв'язку; - у випадку її вилучення, вона зберігається на першоджерелі; - доступ до одного і того ж носія, який містить інформацію, можуть мати одразу декілька осіб [12, с. 206].

Неможна оминати увагою відсутність єдиної точки зору серед науковців щодо питання необхідності запровадження ознаки цінності комп'ютерної інформації, з метою визнання посягання на неї, як злочинного. Прихильником подібної точки зору є В.П. Числін [20, с. 12]. Слід відзначити, що сьогодні не існує єдиного критерію визначення цінності інформації. Теоретично, цінність інформації можна

визначити, як максимальну користь, яку може принести визначений обсяг інформації, або ж максимальні втрати до яких може призвести втрата визначеної кількості інформації. Також, один і той же об'єкт матиме різну цінність для суб'єктів, що заважатиме визначенню реальної дійсної та адекватної цінності інформації, а отже впливатиме на віднесення комп'ютерної інформації до предмету злочинних посягань [16, с.154]. Отже, цінність комп'ютерної інформації є суб'єктивною аксіологічною категорією, та не може бути включене до ознак комп'ютерної інформації, як предмету злочинних посягань.

Більшість науковців, визнаючи недосконалість доктринального визначення «комп'ютерна інформація», викладеного у Коментарі до Кримінального кодексу України, пропонують власні тлумачення цього терміну. Одразу ж слід відзначити, що на доктринальному рівні серед науковців відсутня уніфікована точка зору щодо дефініції «комп'ютерна інформація», у зв'язку з чим, у науковій літературі можна зустріти значний обсяг тлумачень даного терміну, як вітчизняними, так і зарубіжними науковцями.

Так, М.В. Старічков визначає комп'ютерну інформацію, як зафіксовані на матеріальному носії відомості (повідомлення, дані, команди), представлені у вигляді, придатному для обробки з використанням комп'ютерних пристроїв, та призначені для використання в подібних пристроях [17, с. 32].

Р.М. Айсанов під комп'ютерною інформацією розуміє інформацію, яка перебуває в інтелектуальній власності, зафіксовану на матеріальному носії або таку, що передається телекомунікаційними каналами в формі, доступній для її автоматизованої обробки [6, с. 140].

А.Н. Копирюлін розглядає комп'ютерну інформацію, як організаційно упорядковану сукупність відомостей (повідомлень, даних), зафіксованих на машинному носії або в інформаційно-телекомунікаційній мережі з реквізитами, які дозволяють її ідентифікувати, та таку що має власника або іншого законного користувача [10, с. 11].

На думку С.О. Орлова, комп'ютерна інформація – це інформація (відомості), що представлена у формі, придатній для її безпосередньої обробки в комп'ютерній системі й/або телекомунікаційній мережі [14, с.84].

Інші дослідники, серед яких переважна більшість прихильників матеріалізованого підходу визначення предмету злочину, ототожнюють комп'ютерну інформацію з матеріальним носієм, на якому вона може бути відтворена. Наприклад, В. Карчевський стверджує, що «фізична ознака комп'ютерної інформації як предмета злочину полягає в її носії, який зазвичай розуміється як предмет, річ, властивості якої використовуються для передавання, зберігання та опрацювання інформації» [9, с. 317]. Таким чином, з точки зору науковця, фізичною ознакою комп'ютерної інформації, є наявність її носія, який і є елементом системи суспільних

відносин, що охороняються кримінально-правовим законом.

Отже, проблема визначення сутності комп'ютерної інформації є дискусійною. Очевидним є той факт, що представлений у коментарі термін не відображає усього спектру суспільних відносин, що виникають у зв'язку з посяганням на комп'ютерну інформацію, та потребує розширеного тлумачення або ж перегляду та офіційного закріплення на нормативному рівні.

Серед науковців, які є прихильниками визнання комп'ютерної інформації, у якості предмету злочинного посягання, також є певні розбіжності у точках зору, що стосуються аспекту визначення категорії комп'ютерної інформації, яка може бути предметом злочинного посягання: будь-яка чи лише та, що підлягає охороні на нормативно – правовому рівні. З метою усунення розбіжностей з цього приводу, суб'єкт нормотворчості виокремив в статті 361-2 КК України окремий склад злочину, відповідальність за вчинення якого можлива лише у випадку здійснення дій, які складають об'єктивну сторону цього злочину, щодо інформації з обмеженим доступом [3]. Відповідно до ч. 1 статті 21 Закону України «Про інформацію» від 02 жовтня 1992 р., до інформації з обмеженим доступом відноситься [5]:

- конфіденційна інформація - інформація про фізичну особу, а також інформація, доступ до якої обмежено фізичною або юридичною особою, крім суб'єктів владних повноважень (ч. 2 ст. 21 Закону України «Про інформацію»);

- таємна інформація - інформація, доступ до якої обмежується відповідно до Закону, розголошення якої може завдати шкоди особі, суспільству і державі. Таємною визнається інформація, яка містить державну, професійну, банківську таємницю, таємницю досудового розслідування та іншу передбачену законом таємницю (ст. 8 Закону України «Про доступ до публічної інформації» від 13 січня 2011 р.);

- службова інформація – інформація, що:

- а) міститься в документах суб'єктів владних повноважень, які становлять внутрішньому службову кореспонденцію, доповідні записки, рекомендації, якщо вони пов'язані з розробкою напряму діяльності установи або здійсненням контрольних, наглядових функцій органами державної влади, процесом прийняття рішень і передують публічному обговоренню та/або прийняттю рішень;

- б) зібрана в процесі оперативно-розшукової, контррозвідувальної діяльності, у сфері оборони країни, яку не віднесено до державної таємниці (ч. 1 ст. 9 Закону України «Про доступ до публічної інформації» від 13 січня 2011 р.).

Стаття 362 КК України, на відміну від статті 361-2 КК України, не містить подібного обмеження щодо подібної характеристики інформації, з огляду на що, можна зробити висновок, що будь-яка комп'ютерна інформація, на яку відбулось злочинне посягання, передбачене означеною статтею, визнаватиметься предметом складу даного злочину. Тобто, не обов'язково, щоб інформація, на яку відбулось

злочинне посягання, була віднесена до категорії охоронюваної законом інформації.

ВИСНОВКИ

З огляду на вищезазначене, можна зробити висновок, що чинне кримінальне законодавство містить ряд прогалин та колізій в частині визначення комп'ютерної інформації, у якості предмету злочинного посягання, як-то, відсутність на національному рівні нормативного визначення категорії «комп'ютерна інформація», неврахування міжнародного досвіду щодо необхідності розрізнення даних та інформації, у зв'язку з чим дані та інформація підлягають ототожненню з боку правозастосувачів, тощо. Даний аспект призводить ускладнення вірної кваліфікації діянь та застосуванню невірної санкції статті Кримінального кодексу України правозастосувачем. З нашої точки зору, законодавець має запровадити на нормативно – правовому рівні офіційне визначення комп'ютерної інформації та комп'ютерних даних, як предмету злочинного посягання.

Список використаних джерел

1. Конвенція про кіберзлочинність від 23.11.2001 р. // Офіційний вісник України. – 2007. – № 65. – Ст. 2535.
2. Угода про співробітництво держав-учасниць Співдружності Незалежних Держав в боротьбі зі злочинами у сфері комп'ютерної інформації від 01.06.2001 р. // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/997_353
3. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III (в останній редакції від 05.01.2017 р.) // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>
4. Про доступ до публічної інформації: Закон України від 13.01.2011 р. № 2939-VI (в останній редакції від 01.05.2015 р.) // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2939-17>
5. Про інформацію : Закон України від 02.10.1992 р. № 2657-XII (в останній редакції від 01.01.2017 р.) // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2657-12>
6. Айсанов Р.М. Компьютерная информация как предмет преступления, предусмотренного ст. 272 УК РФ / Р.М. Айсанов // «Черные дыры» в российском законодательстве. – 2006. – № 3. – С. 140-141.
7. Андрушко П.П. Кримінально-правова охорона прав інтелектуальної власності в Україні / П.П. Андрушко. – К.: Форум, 2004. – 160 с.
8. Бутузов В.М. Протидія комп'ютерній злочинності в Україні (системно-структурний аналіз) : монографія / В.М. Бутузов. – К. : КИТ, 2010. – 408 с.
9. Карчевський М.В. До питання єдності та визначеності термінології при криміналізації злочинів у сфері використання комп'ютерної техніки та мереж електрозв'язку (Розділ XVI КК України) / М.В. Карчевський // Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика). – 2010. – № 23. – С. 316-322.
10. Копырюлин А.Н. Преступления в сфере компьютерной информации: уголовно-правовой и

криминологический аспекты: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Специальность 12.00.08 «Уголовное право и криминология»; Уголовно-исполнительное право / А.Н. Копырюлин. – Т., 2007. – 22 с.

11. Кузьмін С.А. Комп'ютерна (кібернетична) інформація, як предмет учинення злочину (кримінально-правовий аспект) / С.А. Кузьмін // Інформація і право. – 2012. – № 3. – С. 159-163.

12. Мицкевич А.Ф., Суслопаров А.В. Понятие компьютерной информации по российскому и зарубежному уголовному праву / А.Ф. Мицкевич, А.В. Суслопаров // Пробелы в российском законодательстве. Юридический журнал. – 2010. – № 2. – С. 206-209.

13. Нагорный А.А. Содержания понятия компьютерной информации как предмета компьютерных преступлений / А.А. Нагорный // Актуальные проблемы российского права. – 2014. – № 8. – С. 1694-1696.

14. Орлов С.О. Комп'ютерна інформація, як предмет злочину / С.О. Орлов // Право і безпека. – 2005. – № 4. – С. 81-85.

15. Радутний О. Е. Кримінальна відповідальність за незаконне збирання, використання та розголошення відомостей, що становлять комерційну таємни-

цю: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 «Кримінальне право та криминологія; кримінально-виконавче право» / О.Е. Радутний. – Х., 2002. – 21 с.

16. Скачек Л.М. Цінність інформації в інформаційній безпеці / Л.М. Скачек // Інформаційна безпека. – 2013. – № 1. – С. 152-154.

17. Старичков М.В. Понятие «компьютерная информация» в российском уголовном праве / М.В. Старичков // Вестник Восточносибирского института МВД России. – 2014. – № 1. – С. 31-35.

18. Таций В. Я. Объект и предмет преступления в советском уголовном праве / Таций В.Я. – Харьков: Вища школа, 1988. – 198 с.

19. Федорчук О. Предмет злочину, передбаченого ст. 376-1 КК України (незаконне втручання в роботу автоматизованої системи документообігу суду) / О. Федорчук // Підприємництво, господарство і право. – 2016. – № 11. – С. 186-190.

20. Числин В.П. Уголовно-правовые меры защиты информации от неправомерного доступа: автореф. дис. ... канд. юрид. наук : Специальность 12.00.08 «Уголовное право и криминология»; Уголовно-исполнительное право / В.П. Числин. – М., 2008. – 20 с.

СТРІЛЬЧУК

Юлія Ігорівна
guliathebest@mail.ru

УДК 336.71

ВПЛИВ БАНКІВСЬКОГО КРЕДИТУВАННЯ НАСЕЛЕННЯ НА
ЕКОНОМІКУ

BANK LENDING TO INDIVIDUALS INFLUENCE ON THE ECONOMY

*аспірант, ДВНЗ «КНЕУ
імені Вадима Гетьмана»**У статті розглядається вплив банківського кредитування населення на економіку. На основі функціонального підходу показано різновекторну дію даного виду кредиту на економічних суб'єктів.**В статье рассмотрено влияние банковского кредитования населения на экономику. На основе функционального подхода показано разновекторное действие данного вида кредита на экономических субъектах.**The article is devoted to the bank lending to individuals effect on the economy. The author uses functional method to highlight the influence on the different economic agents.***Ключові слова:** банківський кредит, кредитування населення, вплив кредиту**Ключевые слова:** банковский кредит, кредитование населения, влияние кредита**Keywords:** bank loan, lending to individuals, lending effect

ВСТУП

Дослідження сутності банківського кредитування населення не може бути повним без визначення його місця в економічному розвитку. Питанням сутності кредиту та його ролі, а також банківського кредитування присвячені роботи таких вчених як С. Аржевітін [0], О. Вовчак [2], О. Дзюблюк [3] тощо. Проте, вивченню впливу банківського кредитування населення на економіку приділяється незначна увага в науковому середовищі і тому дане питання потребує ґрунтовного висвітлення та аналізу.

МЕТА РОБОТИ

Метою роботи є визначення впливу банківського кредиту для населення на економіку в контексті окремих його функцій.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

У роботі використовуються такі методи дослідження як графічний, узагальнення, аналізу.

РЕЗУЛЬТАТИ

Одним із найпоширеніших видів кредиту є банківський кредит, який також має розгалужену видову структуру. Банківський кредит для населення – це економічні відносини між банком і населенням, які виникають з приводу передачі банком позичальнику вартості у користування для задоволення особистих потреб позичальника, не пов'язаних з веденням підприємницької діяльності, на умовах повернення, строковості та платності. Тому банківське кредитування населення можна розглядати як процес, що складається з послідовних дій банку, за допомогою яких реалізуються економічні відносини між банком-кредитором і позичальником-фізичною особою, які виникають з приводу передачі остан-

ньому вартості у користування на умовах поверненості, строковості та платності.

Кредитування банками населення має значний вплив на економіку, для дослідження якого вважаємо доцільним приділити увагу функціональному підходу. Відповідно до сутності перерозподільчої функції кредиту, вільні кошти від одних суб'єктів перерозподіляються і спрямовуються саме до фізичних осіб, які мають у них потребу, далі кредитні кошти виходять на ринок товарів та послуг. Це сприяє формуванню платоспроможного попиту населення, стимулює поживлення торгівлі, розширення виробництва, посилення конкуренції, розвиток окремих галузей, зростання ВВП.

Залежно від того, у якому напрямку розвивається банківське кредитування населення у країні з позиції його цільової спрямованості, воно матиме різний вплив на окремі галузі. Укрупнена модель впливу банківського кредитування населення на галузі економіки показана на рис. 1.

Згідно з рис. 1 банківське кредитування населення має значний вплив на розвиток торгівлі, а саме роздрібної. Це спричинено тим, що отримані позичальниками кошти спрямовуються безпосередньо на придбання товарів чи послуг на ринку.

Кредитування населення з таким цільовим спрямуванням як охорона здоров'я, освіта, придбання туристичних послуг справляє значний вплив на розвиток галузей невиробничої сфери. На розвиток галузей виробничої сфери даний вид кредиту має опосередкований вплив, що проявляється через стимулювання попиту на продукцію і таким чином спонукання виробників до збільшення обсягів виробництва з метою збільшення прибутку.

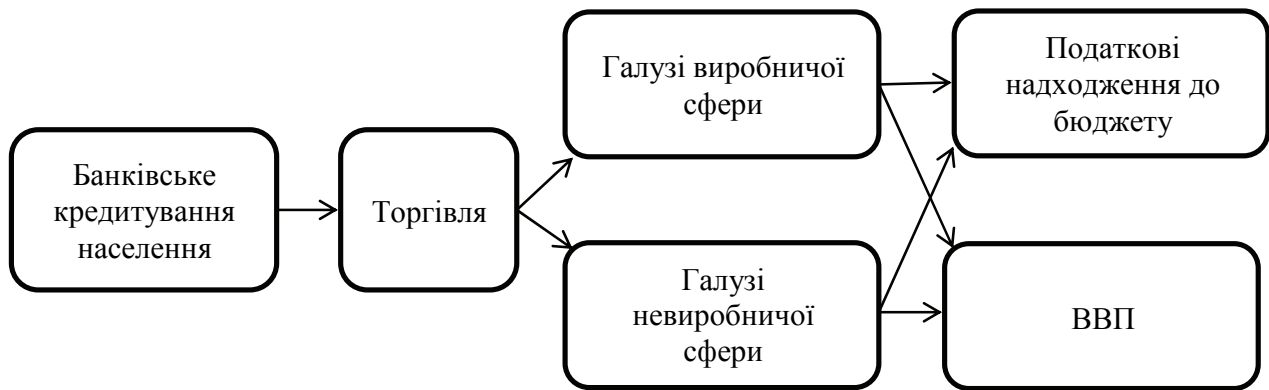

Рис. 1. Укрупнена модель впливу банківського кредитування населення на галузі економіки (розроблено автором)

Кредитування населення за таким напрямком цільового спрямування як придбання, будівництво та реконструкція нерухомості, земельних ділянок дає поштовх до розвитку ринку нерухомості шляхом формування платоспроможного попиту на житло. Це сприяє розвитку житлового будівництва, що створює попит на продукцію суміжних галузей. Експансія автокредитування призводить до зростання попиту на продукцію автомобілебудування та збільшення обсягів імпорту транспортних засобів, насичення ринку з боку пропозиції.

У періоди економічного спаду банки проводять виважену політику щодо кредитування населення на користь дрібних короткострокових позик. У такому випадку кредитні кошти переважно спрямовуються на ринок товарів побутового призначення і стимулюють товаровиробників до збільшення обсягів виробництва, а імпортерів – до нарощення імпорту таких товарів. Це також призводить до зростання та

прискорення товарообороту. Описані процеси забезпечують створення нових підприємств, збільшення кількості робочих місць і відповідно рівня зайнятості.

При цьому зростатимуть і податкові надходження до бюджету, завдяки чому можуть бути збільшені видатки бюджету, у тому числі і на заробітну плату, соціальні виплати, державні закупівлі тощо. Все це забезпечує зростання обсягу ВВП.

Крім того, даний вид банківського кредитування має важливе соціально-економічне значення. Антиципація доходу позичальника внаслідок кредитування дає можливість швидшого задоволення його потреб. Це сприяє підвищенню рівня життя окремого позичальника і відповідно населення в цілому. Види банківського кредиту для населення за цільовим призначенням залежно від потреб, які задовольняються, представлені на рис. 2.

Рис. 2. Види банківського кредиту у контексті потреб населення (розроблено автором)

Відповідно до рис. 2 для задоволення первинних потреб може використовуватись кредит на будівництво і придбання нерухомості, транспортних засобів, побутових товарів, а для вторинних — кредит на навчання, лікування та відпочинок. Роль банківського кредитування населення полягає у підвищенні рівня життя позичальника та швидшому переході до задоволення потреб вищого ієрархічного

рівня, таких як соціальні, самореалізація та розвиток. Таким чином проявляється позитивний вплив банківського кредитування населення на самого позичальника.

При виконанні емісійної функції даним видом кредиту здійснюється вплив на масу грошей в результаті дії грошово-кредитного мультиплікатора. Ріст обсягів кредитування банками населення

призводить до зміни монетарних показників, а саме збільшення грошової бази та грошової маси, зміни обсягів грошових агрегатів, що спричиняє зростання платоспроможного попиту. Проте, це може мати як позитивний, так і негативний вплив на економічні процеси.

Збільшення маси грошей і відповідно попиту на товарному ринку внаслідок нарощення обсягів банківського кредитування населення справляє позитивний вплив на розвиток економіки, який показано вище, у тому випадку, коли темпи знецінення грошової одиниці менші, ніж темпи зростання пропозиції грошей. Перетнувши критичну точку, темпи росту інфляції перевищують темпи росту грошової маси, що є вкрай негативним явищем для економіки. Тому надмірне кредитування банками

населення, що спричиняє значне зростання грошової маси, неадекватне виробничому потенціалу країни, має негативний вплив на розвиток макроекономічних процесів у державі. Оскільки кредитування населення займає меншу частку у кредитному портфелі в цілому по банківській системі порівняно з кредитуванням юридичних осіб, то можна стверджувати, що і його вплив на приріст грошової маси менший.

Аналізуючи виконання банківським кредитом для населення функції капіталізації вільних грошових коштів необхідно розглядати в першу чергу вплив даного виду кредиту на самого кредитора, а також на вкладників, кредиторів та власників банку, оскільки вільні кошти перетворюються у капітал, який створює додаткову вартість (рис. 3).

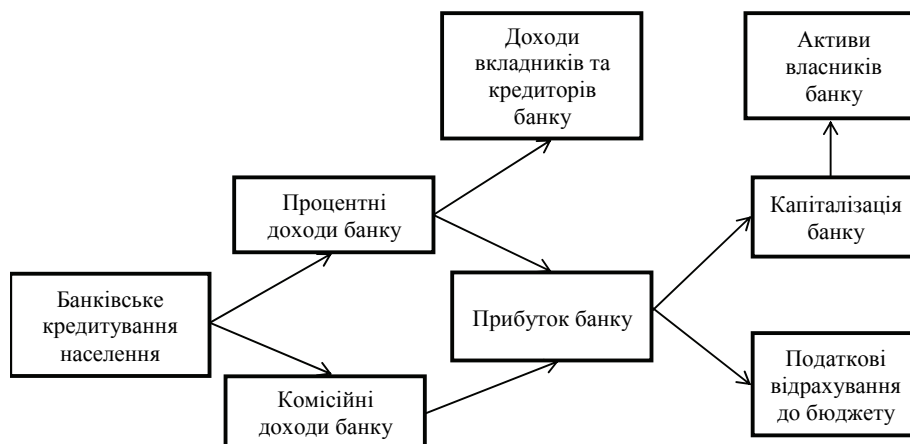

Рисунок 3. Вплив банківського кредитування населення на економічні показники в контексті функції капіталізації вільних грошових коштів (розроблено автором)

Як видно з даних рис. 3 кредитування населення впливає на структуру банківських доходів, посилює роль процентного доходу. Завдяки впровадженню у практику кредитування населення перехресних продажів та реалізації стратегічного партнерства зі страховими, оціночними компаніями, збільшуються також і комісійні доходи банку. Зростання доходів відповідно впливає на формування прибутку. Це позитивно відображається на діяльності банку, оскільки зі збільшенням нерозподіленого прибутку зростає і рівень капіталізації, підвищується вартість акцій банку на ринку. Таким чином переваги має банк як юридична особа та його власники, оскільки ріст акцій означає зростання їхніх активів. Капіталізація вільних коштів відбувається не лише з точки зору банку, а й щодо його вкладників та кредиторів. Внаслідок приросту банківського прибутку збільшуються і податкові відрахування до бюджету.

Проте, нарощення обсягів кредитування населення може мати і негативний вплив, оскільки формування високоризикового портфеля може спричинити виникнення проблемних кредитів, що матиме зворотній вплив на діяльність банку. Внаслідок неповернення позик кредитор не лише позбавляється доходу, а й втрачає власні кошти, які

були передані позичальнику. Це призводить до ускладнень щодо здійснення виплат за власними зобов'язаннями банку. Тому до кредитування населення необхідно застосовувати виважений підхід з превентивною метою.

ВИСНОВКИ

Отже, дослідивши вплив банківського кредитування населення на економіку в контексті окремих функцій даного виду кредиту, можна стверджувати, що він відображається на мікрорівні шляхом дії на позичальника і кредитора та на макrorівні через зміну маси грошей, інфляцію, зміну ВВП тощо.

Банківське кредитування населення має опосередкований вплив на розвиток окремих галузей економіки, сприяє поживленню кон'юнктури ринку, забезпечує розвиток торгівлі, малого та середнього бізнесу, дає поштовх до нарощення обсягів реалізації товарів та послуг на внутрішньому ринку.

Список використаних джерел

1. Аржевітін С.М. Сутність та роль кредиту в сучасних умовах / С.М. Аржевітін // Економіка та підприємництво: зб. наук. праць молодих учених та аспірантів / М-во освіти і науки України, ДВНЗ "Київ.

нац. екон. ун-т ім. Вадима Гетьмана". – 2009. – Вип. 23. – С. 224–234.

2. Вовчак О. Кредит у системі макроекономічної рівноваги / О. Вовчак, М. Могильницька, М. Хмелярчук // Вісник НБУ. – 2011. – № 2. – С. 28-33.

3. Дзюблюк О. Сучасні аспекти розуміння сутності і ролі кредиту як економічної категорії /

О. Дзюблюк // Світ фінансів. – 2010. – Вип. 1. – С. 7 — 16.

4. Стрільчук Л.В. Окремі проблеми банківської системи України / Л.В. Стрільчук, Ю.І. Стрільчук // Економіка. Фінанси. Право. – 2016. - № 6/1. – С. 42-45